

Af
Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning

er udkommet:

- Nr. 1 Gjenoplivelsen af Studiet af Græsk. Af J. L. Heiberg. 40 Øre.
Nr. 2 Kvindespørgsmaalet i det gamle Athen. Af J. L. Heiberg.
50 Øre.
Nr. 3 Den store Sphinx ved Gizeh. Af H. O. Lange. Med to Bil-
leder. 75 Øre.
Nr. 4 Fremskridt i Sproget. Af Otto Jespersen. 1 Kr.
Nr. 5 Lukianos: Timon eller Menneskehaderen. Oversat af
M. C. Gertz. 75 Øre.
Nr. 6 Rasaváhini, buddhistiske Legender paa Dansk i Udvalg med
Indledning. Af Dines Andersen. 50 Øre.
Nr. 1—6 udgør I. Bind (1891), samlet Pris 3 Kr.
Nr. 7 Aphorismer om Hippokrates. Af J. L. Heiberg. 60 Øre.
Nr. 8 Aristoteles: Athens Forfatningshistorie, i fri Bearbejdelse.
Ved Karl Hude. 75 Øre.
Nr. 9 En Theaterforestilling i Middelalderen. Af Kristoffer
Nyrop. 1 Kr.
Nr. 10 Lukianos: Gudesamtaler, Samtaler i Havet, Menippos's
Rejse til Underverdenen. Oversatte af M. C. Gertz. 1 Kr.
Nr. 11 Et mislykket Renaissancetilløb. Af J. L. Heiberg. 50 Øre.
Nr. 7—11 udgør II. Bind (1892), samlet Pris 3 Kr.
Nr. 12 Chaucers Liv og Digtning. Af Otto Jespersen. 1 Kr.
Nr. 13 Molière og hans Modstandere 1662—1664. Af Kr. Sand-
feld Jensen. 1 Kr.
Nr. 14 Sophokles: Antigone. Oversat af Thor Lange. 2det Oplag
1 Kr. 20 Øre.
Nr. 15 Horats: Udvalgte Oder. Oversatte i de oprindelige Versemaal
af Julius Valentiner. 75 Øre.
Nr. 12—15 udgør III. Bind (1893), samlet Pris 3 Kr.
Nr. 16 Pave Julius' Død, en Satire. Oversat af Fr. Moth. 1 Kr.
Nr. 17 Esau og Jakob som dramatiske Figurer. Af Emil Gigas.
75 Øre.
Nr. 18 Aristophanes: Frøerne. Oversat af P. Petersen. 1 Kr. 65 Øre.
Nr. 19 Eros, en kulturhistorisk Skitse. Af J. L. Heiberg. 75 Øre.
Nr. 16—19 udgør IV. Bind (1894), samlet Pris 3 Kr.
Nr. 20 Troja, efter de nyeste Undersøgelser. Af J. L. Ussing. 50 Øre.
Nr. 21 Evangeliesagn. Oldfranske Legendedigte om Jomfru Marias
og Kristi Liv. Af Oluf Nielsen. 1 Kr. 50 Øre.
Nr. 22 En Samfundsreformatør. Af J. L. Heiberg. 65 Øre.
Nr. 23 Götz von Berlichingen. Selvbiografien og Goethes Götz. Af
Raphael Meyer. 50 Øre.
Nr. 24 Egennavne som Sprogrødder i Fransk. Af Oluf Thomsen.
90 Øre.
Nr. 20—24 udgør V. Bind (1895), samlet Pris 3 Kr.
Nr. 25—26 Aristophanes: Skyerne. Oversat af Joh. B. Koch.
1 Kr. 50 Øre.

XIV
Box

75D241278

S
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 57

DØDSRIGER I NORDISK
HEDENTRO

AF

O. SCHONING

KØBENHAVN 1903
KLEIN'S FORLAG (CAMILLA KLEIN)

I. COHENS BOGTRYKKERIER
- GEORG A. BACH -

93d 015221/75d 241278

Retten til oversættelse forbeholdes.

132357.

Man vil nutildags navnlig se nøjere efter, hvad der står og ikke står i den tekst, man har for sig.

Edv. Lehmann (Dania VIII).

Hos alle folk har livets afslutning virket voldsomt på den primitive tanke, og man har anstrængt sig stærkt for at udgrunde dødens gåde; men jo længere folkene er kommet fræm i kultur, des mer har de i deres fantasi søgt at udforme forestillingerne om, hvor man kom hen efter døden, og hvordan der så ud på de stæder, hvor man „skulde fortsætte det jordiske liv“; ti en tanke som den, at mennesketilværelsen kun skulde bestå af jordelivet, er så sen, at endnu blot de færreste tør tænke den igennem. Den blir först herskende, når mennesket har vænnet sig til tanken om at være alene i universet; men dertil hører der tankemod, og det er den primitive mennesketanke, der er som et barn, der ikke tør være ene i verdensrummet, aldeles ikke i besiddelse af.

Videst i udmaling af dødsrige-forestillingerne nåede middelalderen, hvis ophedede fantasi boltrede sig i mange undervedener, i mangedelte helveder og i raffineret udtænkte tilstande. Endogså i digtningen afsatte denne tankegang stærke spor hos Florentineren Dante som hos Perseren Arda Viraf. Søger man imidlertid tilbage til den tidligste og mindst udviklede forestilling om døden, træffer vi den omtrent eensartet hos alle folk på et primitivt standpunkt, ligesom det efterhånden lykkes arkæo-

logien at påvise, at kulturfolkene hele jorden over begynder med en stenalder. Mellem de bestanddele, der synes at høre hjemme i de fleste folks primitive opfattelse af dødsriget, må man især fræmhæve mørke og kulde, samt tillige den demokratiske: dødsriget er fælles for alle døde. Man må nu se lidt på de forskællige folks primitive forestillinger om døden og dødsriget, inden man betragter den nordiske opfattelse, fordi en sådan baggrund vil gøre forståelsen af overleveringernes brudstykkeagtige rester lettere og rigtigere. For det første har Grækerne, ligesom alle andre folk, begyndt med forestillingen om døden som en overgang til et nyt liv i væsentligt samme former som livet hær paa jorden. Denne tro er ikke noget kulturprodukt, men tværtimod den for en ureflekteret bevidsthed ene naturlige opfattelse, og den findes også hos alle vilde folkeslag¹⁾. I den oldpersiske hedentro²⁾ finder man dødsriget fyldt med mørke, veklage, ækle spiser, og det synes beliggende i nordens kolde egne. Fra den babyloniske hedentro kender man de dodes opholdsstæd som uhyggeligt og fuldt af mørke og støv, og skyggerne lever dær af jord og vand. Det benævnes „landet, hvor man intet ser“, det er underjordisk, og man kender det fra den oldbabyloniske fortælling om Ishtars hellfærd³⁾. Kommer man til den jødiske forestilling om dødsriget, adskiller den sig til at begynde med ikke væsentligt fra den babyloniske. I det gl. test. var Sheol et underjordisk stæd fuldt af mørke og håbløshed, og i det ny test. forekommer først det yderste mørke, „hvis tænders gnidsel måske er fræmkaldt ved kulde, ligesom den talmudiske jødetro tænker sig helvede som et stæd, hvor man fryser“ (Edv. Leh-

¹⁾ J. L. Heiberg: Det græske Helvede. 1900, s. 5.

²⁾ Edv. Lehmann: Zarathustra II. s. 113; 115.

³⁾ A. Jeremias: Die babylonisch-assyrischen Vorstellungen vom Leben nach dem Tode, 1887.

mann); men tydeligere — og dærfor senere — er forestillingen om Gehenna, et brændende stæd. Endelig er i Grönlændernes gamle tro¹⁾ himlen, som man kommer til efter døden ved at sejle over havet, et stæd fuldt af kulde og mangel, hvor man frysende står i telte omkring en indsø.

I. Det ældste nordiske dødsrige: hel.

Hos Nordboerne finder man oprindelig en lignende opfattelse af livet efter døden; men i hvilket af de nordiske lande den er opstået, kan man næppe med sikkerhed afgøre. Det er forestillingen om „hel“ som skjulestædet, tilflugtsstædet for de afdødes skygger, idet man sætter ordet i forbindelse med det i jysk — og flere andre danske — almuemål²⁾ forekommende udsagnsord at hæle = at skjule, gæmme, dølge. I det danske rigsmål forekommer dette udsagnsord kun i den indsnævrede betydning: at skjule tyvekoster, hvoraf er dannet navneordet en hæl = en, der gæmmer tyvekoster for en anden. Udsagnsordet at hæle sættes så i forbindelse med lat. *celare* = dølge, og nord. *hel* med gotisk *halja*, der atter sammenstilles med sanskr. *kâlî* = mørke³⁾, hvorved man i ordet finder et minde om det karakteristiske punkt ved dødsriget, man oprindelig fæstede sin tanke ved. I dette dødsrige føres et skyggeliv, som er et afbillede af det tidligere jordeliv, og et sådant skyggeliv er fælles for alle, der dør. Den primitive tro på en fortsættelse af livet efter døden skælner nemlig ikke mellem de godes og de ondes liv. Man tænker sig blot et skyggeliv, enten i jordens indre, ved gravene, hinsides havet eller floderne, ved solens nedgang eller

¹⁾ H. Rink i årb. for nord. oldkyndighed. 1868.

²⁾ H. F. Feilbergs ordbog I: 3. hæl; 2. hæle. Molbech: Dansk Dial. Lex.: Hæl; hæle.

³⁾ C. P. Tiele: Manuel de l'histoire des religions. 1880.

lign., og først i mere udviklede religioner hører man om forskellige opholdssteder for de forskellige afdøde¹⁾. Forestillingen om „hel“ som dødsriget har haft så dybe rødder i nordisk folketro, at den har holdt sig levende ved siden af senere dødsriger og har modtaget forskellig udsmykning i eddadigtene og hos Snorre. Til den gamle forestilling svarer godt navnet „niflhel“ = det mørke hel (Vafp. v. 43 og Baldrs dr. v. 2), som man næppe med Finnur Jónsson i navnelisten til SnE. kan gengi: den mørke Hel, da „niflhel“ aldeles ikke tyder på den personificerede Hel, men går længere tilbage til „hel“ = skjulestedet. Det kan heller ikke gengis ved „Hölle“, da der aldrig tales om straf. Ligeledes må navnet „Nipaveller“ (Vsp. v. B. 37) = de mørke slætter høre hærhen, da dets gennemsigtige betydning og dets beliggenhed mod nord netop stemmer med „niflhel“, men slet ikke synes at passe dær, hvor det findes anvendt. Ellers træffer man i eddadigtene kun den personificerede Hel, f. eks. Vsp. v. B. 43. Hendes rige kaldtes „helvegar“ (Vsp. v. B. 47), et navn, der godt kan ha været benyttet om „hel“ i dets oprindeligste betydning. Udover disse rester hører man intet om dødsriget hos Hel i eddadigtene, når man ser bort fra beskrivelsen i „Baldrs draumar“, der synes at være en direkte efterligning af den æventyrlige skildring af „Valhöll“. Farvet af middelalderlig fantasi får Hels rige dær et ligeså sent præg som i skildringen hos Snorre i Gfg. k. 33, hvor det er udstyret med sult, hunger, sygdom, ulykke og lignende sildige forestillinger, der træffes under let gennemskuelige navne på en mængde litterære personifikationer, som man ellers aldrig hører tale om. Pålideligere og dærfor oprindeligere synes dærfimod skildringen af Hels rige i beretningen om Balders død, som man finder i Gfg. k. 48, selvom der også dær

¹⁾ C. P. Tiele: Grundtræk af Religionshistorien.

træffes adskillig litterær udsmykning, f. eks. „Móðguðr“ — den krigsmodige (F. J.), der sikkert ikke er kommet på rette stæd efter navnets betydning at dömmе. Selve Baldr-skikkelsen er blevet så heroiseret, at man ikke let vil kunne opdage dens oprindelige træk bagved den: han dør for et dræbende skud, hans lig brændes, og hans ved bålet befriede sjæl kommer som skygge til dødsriget; men dærfved kommer fortællingen om ham til på en intressant måde at afspejle ældgamle forestillinger. Skönt fræmstillingen hos Snorre taler om Hels rige, ser man dog dærfi ganske tydeligt et afbillede af et dødens skyggerige, som netop bekræfter opfattelsen: „hel“ = skjulestedet for de afdødes skygger. „Helvegr“ kan da godt oprindeligt være „helvegr“ = vejen til „hel“ = skyggeriget. Da „Hermóðr“ skal „riða á Helveg“ læser man, at han red ni nætter gennem mørke og dybe dale, såat han intet kunde se, förend han kom til åen „Gjöll“ og red over Gjallar-broen (Gjöll er nærmest helgrinderne; k. 3). Da broens vogterske har givet ham adgang og fortalt ham, at fem skarer døde mænd får broen til at gi mindre genlyd end ett menneske, som ikke har døde mænds udseende, viser hun ham videre: men nedad og mod nord ligger „helvejen“; så red Hermóðr indtil han kom til „helgrinderne“. Da leddet til Hels rige kun lukker sig op for — afdødes skygger, må Hermóðr lade sin hæst springe over det, for at han kan komme til selve hallen, hvor Hel bor. Trods det, at Snorre skriver så sent, har han alligevel gennem den ved tradition overleverede fortælling fået flere træk med, der synes ældgamle og ægte hedenske; men de senere udsmykninger i fortællingen opdager man også let, f. eks. „Hermóðr“ = krigsmødet (F. J.), en personifikation, der er meget ung, fordi den er navn på et begreb. Jeg mener da, at man gennem denne sagnfortælling tydeligt kan spore stærke rester af et for alle afdøde fælles døds-

rige, som synes at tilhøre det ældste lag af nordiske trosforestillinger. Det er et skyggerige, der er fuldt af mørke, og som ligger dybt nede under jorden og mod nord. Dette ældste dødsrige har dog vedblevet at beholde sin magt over sindene, mens nyere anskuelse om dødsriger senere er skudt op, udenat det er lykkedes dem at få bugt med disse allerældste forestillingers sejhed. Ett har de senere forestillinger imidlertid formået overfor dette ældste dødsrige (hel = skjulestedet): de har stærkt indskrænket dets magt, idet det fra at være et fælles dødsrige for alle døde er blevet indsnævret til kun at være opholdssted for dem, der døde af alder og sygdom, som Gfg. k. 33 fortæller os. Man har næmlig nu fået andre dødsriger, som kunde opta f. eks. de faldne eller de druknede. Når vi da i de nordiske litterære overleveringer træffer rester af forskellige dødsriger, er der grund til at anta, at disse forestillinger ikke er opstået hos ett enkelt folk, men stammer fra forskellige nordiske folk; men sikkert at afgøre, hvor disse dødsriger hver især har deres oprindelige hjemsted, er dog forbundet med vanskelighed. Gennem de fra middelalderen overleverede danske sammensætninger med hel, f. eks. „hellhæst“¹⁾, „hellsæng“²⁾, kommer man ikke langt nok tilbage, da ordet dær kun synes at kunne betyde: død, og heller ikke tör man i „helvíti“ se anden betydning end: straf i dødsriget, fordi der ikke kan føres noget gyldigt bevis for, at man hær skulde stå overfor den personificerede Hel. Intetstæds i kilderne hører man næmlig tale om nogen „straf hos Hel“, som ordet ofte tydes. Det går sikkert ingenlunde an med flere forskere at tro, at „Náströnd“ skulde findes i Hels rige, da det aldeles ikke fræmgår af Vsp.s tekst. Forklaringen må

¹⁾ Især i jysk almuetro.

²⁾ Kr. Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder. 1901. s. 38.

visst være en ganske anden, som jeg skal søge at begrunde i det følgende.

II. Jötunheimar.

Blandt de verdener, man lærer at kende i eddadigtene og i SnE., indtar ingen en så fræmtrædende plads eller spiller en så indgribende rolle i asernes liv som den, der findes omtalt i „Vsp.“, i „Skirnesfor“ og i „Þrymskvipa“, hvor den allevegne nævnes i flertalsformen: „Jötunheimar“¹⁾. Overalt og uden forskæl er navnet anvendt som egennavn for jætternes hjemsted. Efterat jætterne er blevet samlet i „Jötunheimar“, kommer denne verden mer og mer til i sagnfortællingerne at danne en polær modsætning til asernes rige: „Valhöll“, og man morer sig med i æventyr at fortælle om den stadige kamp og kappestrid mellem disse to verdeneres beboere; men alt dette tilhører kun de heroiserede sagns tidsalder. Ser man imidlertid nøjere til, kan man ikke undgå at lægge mærke til spredte rester af en, som det synes, ældre opfattelse af jætterne og deres hjem. Da man i eddadigtene kun træffer denne ældre opfattelse under form af survivals, må den henføres til jætternes hjemland, Norge, og kan visst da betragtes som særlig fræmgået af oldnorsk folketro med ægte hedensk karakter.

Betragter man først spørsmålet om, hvor denne jætternes verden var beliggende, slår det os, at vi i overleveringerne har fundet den henlagt til to forskellige verdenshjørner, udenat man hidtil har skænket dette opmærksomhed eller undret sig dærover. I eddadigtene finder man ikke dens beliggenhed angivet i de to, hvori

¹⁾ Undtagen i Vsp. v. B. 48, som efter Finnur Jónsson er senere indskudt, hvor eentalsformen »Jötunheimr« findes, der ellers først kendes fra SnE. Þrymskvipa v. B. 9 har desuden særformen: »Jötnaheimar.«

den allerhyppigst nævnes: „Skírnesfór“ og „Þrymskvípa“; men ellers anbringes den i de andre digte, hvor den omtales: „Lokasenna“, „Vsp.“ og „Hárbarpsljóþ“, stadig mod øst. Således sir Loke til Tor — Lokas. v. 60 —: Dine østfarter skal Du aldrig fortælle folk om; jf. prosainledningens ord dærom: Tor kom ikke, fordi han var i østen. I „Vsp.“ v. B. 50 hører man, at jætternes anfører Hrymr, kommer kørende østfra, og i Hárbarpslj. v. B. 23 og 29 sir Tor selv: Jeg var østpå. Fræmdeles fortæller SnE. — Gfg. k. 44 —: Tor begyndte rejsen østpå til „Jötunheimar“ og lige til havet. Sammestæds k. 7 berettes der om jordens udseende og jætternes hjemstæd: udenom den kresrunde jord ligger det dybe verdenshav, og ved dets kyst fik jætteslægterne anvist land til beboelse. Denne opfattelse af jætternes hjem kan måske endnu forenes med forestillingen om, at det findes mod øst, om den end ikke synes at stå direkte i forbindelse med den; men der er adskillige træk, som tyder hen på, at jætternes hjem har været anbragt mod — nord. Først viser jættenavnet „hrimpursar = frostjætter absolut mod nord, og mod nordens fjælde drager også „Skrýmir“ efterat han har taget afsked med Tor og hans følge og vist dem vej til „Útgarðr“: gå I nu mod øst; men min vej går nu nordpå til de fjælde, I dær kan se (Gfg. k. 44). „Élevágar“ er et vand (en elv), der findes i jætternes verden, og dærfra har netop frostjætterne deres oprindelse efter Vafp. v. 31; men dettes beliggenhed angis bestæmt mod nord, idet Hymeskv. v. 5 fortæller: østen for É. bor ved himlens ende den alvise Hymer. I Gfg. k. 36 står der om Freyr, der fra „Hliðskjálf“ så ud over alle verdener: han så mod nord, dengang han vendte blikket mod „Jötunheimar“. Kommer man til „Skáldskaparmál“ k. 17, anbringes „Jötunheimar“ dær i tydelige ord — mod nord, når det hedder: Tor havde vadet nordfra over Élivágar og havde

båret jætten i en kurv på sin ryg nordfra ud af „Jötunheimar“. I Skpm. k. 1 (s. 70) står der: Loke flyver mod nord til „Jötunheimar“, og i det af E. Mogk og Finnur Jónsson udskudte indledningskapittel til Gfg. hører man ligeledes om Gefjun: hun tog fire okser nordfra ud af „Jötunheimar“.

Man vil da af de anførte kildestæder ha set, at der er en tydelig uoverensstemmelse mellem deres anbringelse af jætternes hjem: dets geografiske beliggenhed i vore kilder er vaklende; men at forlige disse modstridende kildeudsagn med hinanden lar sig ikke gøre. Vil man dærfor søge at få opsporet den ældste forestilling om jætternes hjemstæd, må man sikkert efter deres navn lægge det mod — nord. Desuden synes nord det oprindelige, fordi det så at sige ligger bagved eddadigtens udviklede sagnfortællinger, og flere punkter, der vil blive berørt i det følgende, synes også at vise i den retning. Man kan da visst sige: ude ved himlens kant, langs verdenshavets kyst, højt imod nord, lå „Jötunheimar“, hvor jætterne havde hjemme omkring „Élevágar“. Dær hersker kulde, dær samles jætterne, og dærfor er de efter Vafp. v. 31 et stridbart folkefærd. Mod nord kan måske også „Útgarðr“ vise, hvilket navn først kommer fræm i SnE. (Gfg. k. 44) i analogi med navnene „Miðgarðr“ og „Ásgarðr“ (Hymeskv. v. B. 7 og Þrymskv. v. B. 18).

Idet vi så går videre i vor bestræbelse for at klare, hvad jætterne er, ser vi, at forskerne i lange tider har afledt deres navn jötunn af udsagnsordet eta = æde, såat det simpelthen betyder en „æder“, et væsen, der er „edax“ = grådig; men ingen af forskerne har hidtil nærmere begrundet denne sammenstilling, og uden fylligere begrundelse er den kun af meget ringe værd. Den første tanke, der slår os ved denne forklaring af ordets oprindelse, er naturligvis: hvad åd disse væs-

ner, siden denne deres karakteristiske egenskab eller virksomhed kunde gi dem navn? Svaret hærpå står os nu klart med det samme: efter kilderne kan der kun være tale om een ting: lig; men hærvæd falder der også pludselig stærkt lys over mange forhold, som man ikke tidligere har sat i forbindelse med hinanden eller har kunnet fræmføre nogen heelt tilfredsstillende forklaring på. Jeg mener da, at jætterne oprindeligt tænkes som ligdæmoner og deres verden som dødsrige, og jeg anser denne forestilling for hjemmehørende i oldnorsk folketro. I nynorsk folketro har de bevaret mindelser om dette oprindelige træk, som ikke ænses eller forstås af forskerne. Axel Olrik¹⁾ fortæller således: Rigest på sådanne jættestillinger er Norges vestkyst og alle de vestlige øer, ofte i ejendommelige afændringer, således med sagn om menneskeædende jætter, der kommer fræm i hulens dæmring og forfølger fårehyrden lige til bygden. Det „menneskeædende“ træk hos den nynorske folketroes jætter tør dærfør aldeles ikke betragtes som en „afændring“, men må tværtimod anses for at være en sidste rest af noget ældgammelt i deres karakter²⁾. Det må sikkert stå som en kendsgerning, at jætterne er fræmbragt af norsk folketro, og der er dærfør grund til at mene, at opfattelsen af dem som ligdæmoner også tilhører

¹⁾ Artiklen: Jætte (Salmonsens lex.).

²⁾ A. Dieterich: Nekyia s. 52 omtaler, at den oldindiske hedentro indeholder nogle ligdæmoner, der har fået navn efter deres virksomhed i et dødsrige: atrin = ædere. Deres navn stæmmer da i betydning ganske og aldeles med det oldnorske jötun, jötvar = ædere, »Die Vorstellung aber von solchen furchtbaren Wesen der Unterwelt ist bei viele Völkern in derselben Weise ausgebildet wie bei den Griechen. Die Inder haben ihren grauenvollen Totengott, der selber seine Opfer holt, sie haben die rakshasas im Totenreiche, Riesen schwarzer Farbe mit rotem Haar und Bart; sie heissen atrin, die Fresser.

denne, hvad der egentlig stæmmer godt med, at man finder denne forestilling liggende bagved eddadigtene. Disse digte indeholder næmlich norsk sagnstof og norske forestillinger, som er bragt i litterær form af og nedskrevet hos Islænderne. De gamle forestillinger fra den oldnorske folketro har så krystalliseret sig som hedenske survivals i Islændernes digte. Disse hedenske mindelser må nu dærfør sammenstilles i det følgende — noget, som hidtil ikke er gjort — for dærfør at begrunde den ovenfor fræmsatte opfattelse. Jeg begynder da med det punkt, der bragte mig selv på spor efter det andet nordiske dødsrige, som man hidtil ikke har regnet med som sådant, og netop dærfør heller ikke har haft nogen tilfredsstillende eller tilstrækkelig dybtgående forklaring af. Det er „Vafprúpnesmál“ v. 37: „Hræsvelgr“ hedder en jætte i örneham, som sidder ved himlens ende. Fra hans vinger, sir man, at vinden kommer henover alle mennesker. Denne myte om vindens oprindelse synes ganske sekundær, når man ser hen til dette besynderlige navn på den, men dærfør tyder dets gennemskuelige betydning uimodsigeligt hen på jætters virksomhed i et dødsrige: ligsluger er en dæmon, der efter folketroens forestillinger æder kødet af ligene, såat kun knoglerne blir tilbage, en folkelig fantasis uhyggelige forklaring af forrådnelsen, men tilstrækkelig oplysende for den primitive tanke. Gennem hans navn får vi da en fortrinlig forklaring af hans oprindelige virksomhed. Folkelig fantasi er robust og viger ingenlunde tilbage for at tænke sig jætten „Hræsvelgr“, der æder ligene i ganske bogstavelig forstand; men som det ofte er tilfældet med jætter, er også denne iført örneham og anskues altså ret som en anden ådsselfugl, blot i dimensioner, der er forstørret af en opskræmt fantasi. Når så denne jætte sidder „ved himlens ende“, er det slet ikke for at „gøre vind“: han opholder sig mod

nord¹⁾ i dødsriget, hvor der hersker kulde, og han ernærer sig hæderligt som ligdæmon. Hvis man fræmdeles vil søge videre efter forestillinger, der kunde slutte sig til denne opfattelse af jætternes rige som ligdæmonernes hjem, tør man sikkert dertil regne billedet af det som en strand, „Náströnd“ = ligstranden, langt borte fra solen, höjt mod nord (Vsp. v. B. 38), ved verdenshavets yderste kyst (Gfg. k. 7); men den videre udmaling af pinestæderne på denne strand, som Vsp. skildrer, tilhører heelt den senere spekulative fantasi, der omdanner dødsriget til et straffestæd, idet Nordboerne ligesom Grækerne ikke var fræmmed for tanken om en straf efter døden for visse særlig grove forbrydelser; men for at en sådan straf kunde bide på forbryderne, måtte man lade den bestå af legemlige pinsler af yderst raffineret art, som ret kunde tilfredsstille tidens brutale smag. Kun „Niphoggr“²⁾ hører med på dødsrigets strand — Vsp. v. B. 39; v. B. 50 — „dær sugede N. de døde lig; den dødningblege slider i ligene“. Dette væsen — den mørke drage — er visst som „Hræsvelgr“ en jætte (i drageham), der opholder sig som ligdæmon ved „Nipafjöll“ = de mørke fjælde, hvad der er endnu et navn på jætternes verden som dødsrige. Til samme billedrække hører også udtrykket: nedenfor „Nágrindr“, hvad der tydeligt ses i „Skirnesf.“ v. B. 35, hvor dette ledd fører ned til en — jætte: „Hrímgrímnir“. „Nágrindr“ kan dærför aldeles ikke med flere forskere, f. eks. Mogk³⁾ eller Finnur Jónsson⁴⁾ uden videre identificeres med „Helgrindr“.

¹⁾ efter Gfg. k. 17.

²⁾ Jf. A. Dieterich: Nekyia, s. 52. anm. 3. — Jeg anser formen »Niphoggr« for den sandsynligste og sætter den i forbindelse med tillægsordet »nifr« = mørk, hvortil udtrykket »den mørke drage« bestæmt synes at hentyde.

³⁾ Untersuchungen über Gylfaginning II s. 219: Nágrindr ist nichts anderes, als die anderen orts belegte helgrind.

⁴⁾ Litteraturhist. I, s. 172: nedenfor Helseport (fyr nágrindr neþan).

„Nágrindr“ = liggrinderne kan kun anvendes om indgangen til et stæd, hvor der findes lig; men aldrig hører man i overleveringerne tale om lig i „hel“ eller hos „Hel“. I dette gamle dødsrige findes der kun hjemstæd for skygger, som man til gengæld ikke kender noget til i nogen af de rester eller mindelser, jeg mener at måtte henføre til det andet nordiske dødsrige, jætternes verden, den oldnorske folketros „Jötunheimar“.

Da nu både Hels rige og „Jötunheimar“ lægges mod nord, kan det ikke undre nogen, at man kommer til at blande disse to dødsriger med hinanden, eftersom tiden går, og det sker ikke mindst i de litterære overleveringer fra en efterhedensk tid, for hvis bevidsthed de gamle trosforestillinger ikke mere stod skarpt og levende. Når således Tor i „Lokasenna“ truende sir til Loke i v. 63: Hrungnes bane mon þér í hel koma fyr Nágrindr neþan, må „hel“ være ganske forstenet i en fast talemåde: koma í hel = dræbe, da det ellers ikke vilde passe sammen med „Nágrindr“. Under stærk indflydelse fra de kristelige helvedes-forestillinger i middelalderen blir så Hels rige omdannet, og hvorledes det kommer til at se ud for tidens hede fantasi, gir „Sólarljóp“ os et pragtfuldt billede af. Jeg skal hær blot anføre ett enkelt træk fra v. 67: Hels ravne (!) sled grisk öjnene ud af hodet på dem, der havde löjet et andet menneske noget på. Dær finder man straffe, der er sindrigt udtænkt af en rå og voldsom fantasi, som svælger i udmalingen af legemlige pinsler. Ved gensidig påvirkning kommer således dødsrigerne efterhånden til at ligne hinanden, hvad man især iagttar i de litterære overleveringer. Grímnesm. v. B. 22 har „Valgrind“ som navn på indgangen til „Valhöll“, SnE. har ligeledes „Helgrindr“ om indgangen til Hels rige, og „Nágrindr“ må da, som jeg foran har vist, være indgangene til „Jötunheimar“. Omkring dem alle finder man en flod, som skiller dem fra den levende menneske-

verden: „Gjöll“ hos Hel, „Élevágar“ i „Jötunheimar“, „Pund“ ved „Valhöll“, ligesom Grækernes døde skal over „Styx“ for at komme ned til Hades. Efter Vsp. v. B. 43 hører der en hane til ethvært af disse dødsriger som et uundværligt inventarium¹). „Gollenkambe“ i Valhöll, en mørkerød hane hos Hel og en fagerrød hane ved navn „Fjalarr“ foran indgangen til „Jötunheimar“. Samme-steds hører man, at Hels rige tænktes som underverden, og noget lignende må gælde jætternes hjem, når der står: „fyr Nágrindr nepan“, ligesom man kan henvise til, at klippehuler overalt i bjærglandes folketro anses for nedgange til underverdenen, en forestilling, som for Norges vedkommende har holdt sig til nutiden. Forestillingen om jætternes hjemstæd som underjordisk finder man også i de billeder af det, som Saxo har opbevaret os. Idet jeg nu går videre for at samle resterne af jætternes rige, må jeg dog gøre opmærksom på, at det i sagnfortællingerne vokser så stærkt i indbyggertal, at alle folkefantasiens uhyggelige skabninger samles dær i skön enighed, selvom de ikke oprindeligt er jætter, og altså heller ikke fra først af er virkelige ligdæmoner. Til disse sidste må man dærfor holde sig, når man vil finde og samle forestillingerne fra hedentidens oldnorske folketro. I Gfg. k. 7 hørte vi, at „Jötunheimar“ var beliggende ude på verdenshavets kyster, og netop dærude „ved himlens rand“ træffer man i Vsp. v. B. 40—41 et mærkeligt jættevæsen: solulven, som er i slægt med den berömte „Fenrer“. „Den fylder sig med døde mænds lig; den rødfarver gudernes bolig med rødt blod“, læser man om den, og den er som ethvært ægte jættevæsen „itroldeham“; men just denne beskrivelse af den og dens hjem-

¹) Jf. DgF. 90: Nu galer hanen den hvide: til iorden stunder alle de lig(e); Nu galer hanen den røde: til iorden må alle de døde; Nu galer hanen den sorte: nu lukkes op alle de porte.

stæd passer fortrinligt til dødsriget og dens daglige virksomhed dær som ligdæmon. Snorre er imidlertid løbet surr i disse forhold i Gfg. k. 11 og har dær overført denne karakteristik af solulven på et væsen, han kalder „Mánagarmr“, som ellers ikke kendes. Denne skabning må dærfor sikkert anses for et litterært foster, da de nordiske kilder ellers ikke kender nogen „måneulv“. Dærmod er der i Vsp. v. B. 44 (= v. B. 49 = v. B. 58) fræmdeles tale om endnu et uhyre af jætteslægt: „Garmr gør nu stærkt foran Gnipahulen; lænken vil briste, men ulven løbe“. Om dette væsen fortæller Snorre i Gfg. k. 50: „så er også hunden „Garmr“, som står bundet foran Gnipahulen, kommet løs; den er det største bæst; den kæmper mod Tyr, og de blir hinanden til bane.“ Man ser tydeligt af denne beretning, at Snorre som kilde til sin fræmstilling kun har haft omkvædsverset fra Vsp., og kampen mod Tyr har han dærfor sikkert selv arrangeret, da den ikke omtales i Vsp. „Garmr“ omtales endvidere i eddadigtene i en indskudt og dærfor meget sen linje i „Grimnesm.“ v. B. 44, hvor der tales om det bedste af hver slags: „men af hunde Garmr“; men udover disse stæder nævnes dette væsen ikke i de ældste kilder. Dær af fræmgår det klart, at disse ikke indeholder noget om, at Garmr er „Hels hund“, eller at Gnipahellir er „en hule ved indgangen til Hel“, som forskerne, bl. a. Finnur Jónsson¹) mener. Selvom disse slutninger i og for sig kunde være sandsynlige, støttes de dog ikke ved kildernes udsagn²). Tværtimod. Man kan næmli i denne

¹) Blandt Müllenhoffs disciple står Finnur Jónsson som den lærdeste — og tillige selvstændigste — kender af den islandske oldlitteratur, og jeg anfører dærfor stadig denne min kære lærer som autoriteten fræmfor nogen.

²) K. Maurer har allerede forlængst i Bekehrung s. 30 anm. 10 udtalt sig i samme retning; men forskerne har ikke taget tilbørligt hensyn til hans bemærkninger.

sammenhæng minde om, at der i de skildringer, der f. eks. i Gylfaginning findes af Hels rige, ikke med ett ord nævnes nogen hund, hværken i k. 33 eller i k. 48, skönt beskrivelsen bægge stæder er ganske udførlig og især i k. 48 synes meget pålidelig, som jeg foran har berørt.

For nu imidlertid at finde sammenhængen i de nordiske forestillinger må man forsøge en sammenligning med andre folks hedentro, og allerede forlængst har man vist mod Grækerne; men imod en sådan betragtning har Finnur Jónsson udtalt sig (Litt. I. s. 131, anm. 2): „hvor himmelvidt forskællige er ikke Grækernes forestillinger om livet efter døden?“ Efter min mening er der slet ingen grund til en sådan udtalelse, da oldgræsk og oldnorsk folketro synes mig at indeholde meget store lighedspunkter, fordi primitiv mytedannelse ligner hinanden jorden over, eftersom menneskehjærnerne tænker de samme tanker eens overalt. I Grækernes dødsrige fandtes der et lignende væsen som „Garmr“, nemlig den berømte hund: „Kerberos“¹⁾. Dette fantasidyr karakteriseres træffende således: „netop denne forestilling om døden som den altopslugende — den grådige død — kommer til orde på mange måder“²⁾. Uden al figurlig bibetydning fastholdes den i Kerberos, der æder ligene, egentlig en personifikation af selve døden.“ Hæraf ser man nu, at der er god grund til at anse Garmr for en lignende ligdæmon, på hvem beskrivelsen af solulven ord til andet passer: „han fylder sig med døde mænds lig“; men følgen blir så ufravigelig den, at han ikke kan være Hels hund, da dær ikke findes lig, men må høre til „Jötunheimar“, hvad der kunde stæmme udmærket med, at Garmr, — „han er det største bæst“ — selvføl-

¹⁾ A. Dieterich: Nekyia, s. 49: Kerberos ist von Haus aus nichts anderes als ein fressendes Ungeheuer der Tiefe, die fressende Erdtiefe selbst in Gestalt eines furchtbaren Hundes.

²⁾ J. L. Heiberg: Det græske Helvede s. 7.

gelig som alle andre nordiske uhyrer må være af jætteslægt. Desuden kan man hær minde om, at man har tænkt sig „Jötunheimar“ vogtet af — een eller flere — hunde, hvad man ser i Skírnesfór v. 11, og i det foranstående prosastykke udlægges det således: rasende hunde var dær bundet foran gærdets ledd. Ligeledes finder man i „Fjölsvinnsm.“ v. 13—18 en lignende forestilling, når der spørges: „hvad hedder de „garmar“, hvis mage i grådighed jeg ikke för har set i verden?“ Og hvad endelig „Gnipaheller“ angår, er der heller intet ivejen for at anta, at den fører til „Jötunheimar“, da man også hører fortalt i „Skírnesfór“, at „Skírner“ må ride „over våde fjælde“ — „Nipafjöll“ vel sagtens — for at komme til jætternes verden.

Betragter vi nu selveste „Fenrer“ (Fenresulfr), er dens jætteslægtskab så stærkt og så hyppigt omtalt, at den må anses for et uundgæeligt inventarium i „Jötunheimar“, og dærmed følger naturnødvendigt bestillingen som ligdæmon, „hræsvelgr“, eller hvad man vil kalde det. For en ulv passer sligt aldeles fortrinligt, og den er jo ulven par excellence, „Hróprvitner“. Den benævnes da også „valdýr“ (Vsp. v. B. 55) = de faldnes (∴ våbendødes) dyr, og når man fortolker „freke“ (Vsp. v. B. 44, 49, 58) som „Fenrer“, passer dette ord, hvis betydning er „den grådige“, ligeledes særdeles godt. Man kunde visst endogså gå så vidt, at man kunde anse „Garmr“ for et andet navn på ulven, således at der i omkvædsverset fra Vsp. kun var tale om ulven, der „gør“ og „slipper løs“. Desuden optræder de bægge som „bundet uhyre“, og deres virksomhed i et dødsrige blir i ethvært tilfælde ganske eens. Hvis det nu var tilfældet, kunde de ligesåvel falde sammen med solulven, idet myten om disse væsner som ligdæmoner så måtte være det folketroens oprindelige grundlag, hvoraf disse berømte skabninger fra først af er udviklet. At solulven og Fen-

risulven er den samme, eller at disse to væsner i den almindelige bevidsthed blandes sammen, fræmgår sikkert med bestæmthed af „Vafþrúfnesm.“ v. 46—47, hvor solulven kaldes „fenrer“, men hvor man nok tør anta, at der menes „Fenrer“. Særlig da det er „Ópenn“, der spør: „hvorfra kommer en sol på den glatte himmel, når ulven har slugt denne?“, må det visst antas, at det er „Fenrer“, han mener. Når nemlig Finnur Jónsson dær vil skrive „fenrer“ som fællesbetegnelse = ulv og vil ha det anvendt = „Skoll“, som Grímnism. fortæller om, er der dærtill at bemærke, at selvom man går ind på denne tolkning, fjærner man sig dog ikke langt fra „Fenrer“, da både „Skoll“ og „Hate Hróprvitnessonr“ kun er to udtryk for ett og det samme: solulven, og som stamnavnet ved „Hate“ viser, udgår de bæge fra „Hróprvitner“ = den berømte ulv, hvad umuligt kan være andet end „Fenrer“ selv. Den store rolle, dette jættevæsen spillede i folketroen, bevirkede, at dets betydning holdt sig levende i folkets forestillinger, hvorved det kom til at indta en fræmragende plads også i sagnfortællingerne, og man fortalte udførligt om dets herkomst, dets opvækst, hvorledes denne ulv blev bundet og bed armen af en as ved den lejlighed, samt endelig hvordan den kom løs igen og deltog i det sidste, store opgør: „Ragnarøk“. Efter ovenstående udvikling er jeg dærfor tilbøjelig til at anse „Fenrer“ og „Garmr“ for samme væsen, men tillige for identisk med solulven, fordi man i kildernes skildring af disse uhyrer finder forskællige karakteristiske træk delt mellem dem, mens man ser lignende samlet til ett hele i Grækernes Kerberos. Disse folketroens uhyggelige væsner er da det mytiske udtryk for den rædsel for døden, som findes i folkenes primitive forestillinger, men i eddadigtene er de kun forstenede (ø: uforståede) fortidslævninger — hedenske survivals — — mens de i folketroen fortsætter deres liv. Men alt

dette er endnu kun udtryk for rædslen for døden i og for sig selv; det gælder alle døde uden forskæl på gode og onde. Om et helvede, der forudsætter dom og adskillelse, er hær endnu ikke tale; men det er klart, at overgangen ligger nær. Når døden udmales med så skrækindjagende farver, griber det forskræmte sind efter beroligende midler¹⁾. Disse „beroligende midler“ er adskillelsen mellem de døde efter det liv, de har ført på jorden, således at folketroen begynder med at straffe de efter tidens anskuelse groveste forbrydelser med evige straffe i dødsriget, og i nordisk træffer man også denne begyndelse i Vsp. 38—39, hvor det går ud over menedere, mordere og ægteskabsbrydere, som underkastes legemlige pinsler, der er sindrigt udtænkt af en ikke altfor medfølede fantasi.

I det foregående har vi nu samlet de forstenede rester af enkeltvæsner²⁾, der forekommer i kilderne og dær står i mer eller mindre tydelig beröring med jætternes verden. Gennem tolkningen af disse rester har vi så søgt at vise, hvad disse jætters oprindelige virksomhed var efter den oldnorske folketros opfattelse; men endnu kunde der måske være grund til at spørge, om der da ikke i eddadigtene var mulighed for at påvise et samlet billede af „Jötunheimar“, ligesom f. eks. „Grímnismál“ har det af krigerdødsriget „Valhöll“. Man kunde så först tænke på „Þrymskvípa“, det pragtfulde digt, hvori Tor drager til „Jötunheimar“; men til en begyndelse kan man ikke dæri opdage særlige spor, som kunde tyde på, at man stod overfor et dødsrige eller noget, der kunde

¹⁾ J. L. Heiberg: Det græske Helvede s. 7.

²⁾ Lignende væsner kan man til sammenligning finde i persisk hedentro. Jf. Edv. Lehmann: Om forholdet mellem religion og kultur i Avesta. 1896. S. 26: fra nordens egne kommer ligdæmonen Nasu flyvende til den døde; s. 33: ti straks ved dødens indtræden kommer ligdjævlen Nasu (jfr. lat. neco) flyvende i en plettet ådselflues skikkelse for at ta den døde ivold. Den kommer fra nordens egne.

stå i forbindelse med de survivals, som foran er samlet og tolket efter religionshistoriske synsmåder. Deraf fremgår det yderst klart, at digtets indhold tilhører sagnfortællingernes mest udviklede stadium, hvorigennem man ikke mere formår at skælne hedentroens forestillinger, end ikke som spredte og uforståede rester. Dærimod træffer man ganske bestemt nogle ældgamle rester i „Skirnesfor“, som også foregår i „Jötunheimar“, og ved at betragte dem får man en forestilling om jætternes verden som dødsrige, hvad der — om end dunkelt — ligger bagved digtet. Dets skildring af vejen til jætternes verden har jeg allerede foran omtalt, idet man møder fjældlandets bjærgfulde landskab, hvor de mange kløfter og klippehuler ret for folkets opskræmte fantasi kan frembringe forestillingen om nedgange til dødens mørke land, der er fyldt med isnende kulde og uhyggelige, ligædende utysker i yderst fantastiske skikkelser. Da „Skirner“ så i v. 11 er kommet udenfor „Jötunheimar“, sir han: „sig mig, „hirper“, som sidder på højen og vogter alle veje, hvordan jeg skal komme til at tale med den unge kvinde for Gymers køtere?“ Det foranstående prosastykke forklarer „hirper“ som „féhirper“: men det betyder sikkert kun vogter i al almindelighed, hvad „varpar“ synes at vise, ligesom også udsagnsordet „hirða“ = vogte, gæmme, forvare tyder i den retning. Hyrde = kvæghyrde er dærimod en yngre betydningsindsnævring. „Hirper“ er nemlig vogteren af indgangen til jætternes rige, som „Skirner“ henvender sig til, og „greyjom“ betyder hunde i almindelighed, idet det kun synes at være for stavrimets skyld, der står tævehunde. Da „hirper“ nu skal svare på „Skirners“ spørgsmål, gir han sig istædet til at spørge: hvært est feigr, eþa est framgenn?, hvad Finnur Jónsson — Litt. I. s. 171 — oversætter således: „hyrden svarer: Er du dødsens eller måske en genganger?“ Det bör dog visstnok opfattes således:

tanken om „Jötunheimar“ som folketroens dødsrige ligger dunkelt bagved disse ord, og indgangens vogter spør den kommende: „er Du bestemt til døden, eller er Du (allerede) død?“, idet man så dog føler nogen forbindelse mellem vogterens ord og hans kald: at passe på, hvem der kommer ind i dødsriget. Sagen er nemlig den: „Skirner“ er hær i digtet den levende, der kommer til dødsrigets port. Dærvæd forklares ligeledes v. 14: „hvad er det for en larmende støj, jeg hører i nærheden af vor gård? jorden bæver, men alle Gymers gårde skælver derved,“ da man fra fortællingen om Balders død — Gfg. k. 48 — husker, at indgangen til dødsriget, broen over den flod, der omgir dødsriget, dröner stærkere ved een levende end ved flere skarer af døde; men denne forestilling hører oprindeligt til det dødsrige, der gæmmer skyggerne eller sjælene, som ved ligbålet ild er befriet fra deres forgængelige legeme. Dærimod fremgår det af „Skirnesfor“ v. 10 og 13, at det for en levende er forbundet med livsfare at ville trænge ind i dødsriget. Endvidere træffer man i v. 8—9 forestillingen om en „vafrlögi“: Skirner sa': gi mig så en hest, som kan bære mig over den mørke, uundgåelige „vafrlögi“. Jeg ser ikke rettere, end at man hær står overfor et stykke folketro: dødsriget er omgivet af en „vafrlögi“, selvom det er en sildigere forestilling, der kan være fræmgået af ligbrændingen, mens man ikke hører noget om, at der findes et sådant ild-hegn omkring det ældste dødsrige, „hel“, som ellers er skyggernes rette hjemsted. Dærför er det også gennem forestillingernes blanding, at denne „vafrlögi“ hær er blevet anbragt omkring ligdæmonernes hjem. Denne „vafrlögi“ skildres nu som mørk eller sørgelig, hvad der måske stammer fra, at den fører ind til mørkets verden, der rummer skyggelivets glædeløse tomhed, men især er den uundgåelig for hvær den, der vil ind. Man kan måske forstå den som ligbålet, der er

den eneste indgang til skygge-dødsriget i hedentroens sildigste lag af forestillinger, ligesom man f. eks i DgF. 90 anser graven for indgangen til dødsriget. Dærför sir også „Skírner“ i v. 8: gi mig den hæst, som kan bære mig over den mørke, uundgåelige „vafrogi“, idet han som levende naturligvis må ha en særlig hæst, som kan bære ham over denne uundgåelige hindring. Så forstår man også, at „Gerpr“ undrer sig i v. 17: „hvorför kom Du alene over den rasende ild för at besøge vor bolig?“, og man ser, at tillægsordet „eikenn“ = rasende, grådig netop passer fortrinligt som betegnelse för ligbålet. Mange enkeltheder i digtet kommer således til at stå för os i forståelsens klare dagslys, når man skimter, omend kun lidt dunkelt, deres oprindelige betydning bagved deres sekundære anvendelse i sagnfortællingens fræmstilling.

Et andet forstenet minde om „Jötunheimar“ som dødsrige træffer man utvivlsomt i Vsp. v. B. 42, hvor man har dets vogter siddende på en høj ligesom i „Skírnesför“ og tillige en hane, der, som man foran så, ufravigelig røber et dødsrige (jf. Vsp. v. B. 43). Dødsriget har dog hær haft en lidt forskellig karakter: det har ligget ved solens nedgang, i „Járnvípr“, hvor solulven, der jo netop dær i teksten skildres som ligdæmon, har hjemme blandt flere andre jættevæsner „i troldeham“.

Endnu ett af de dunkle billeder af „Jötunheimar“ som dødsrige, der som utydelige minder ligger bagved eddadigtenes sagnfortællinger, finder man i det i sene papirhåndskrifter overleverede „Fjölsvinnsmál“, ligesom det netop kan spores, men naturligvis endnu dunklere, i den dærpå grundede danske folkevise om Svejdal. Mange af de attributter til dødsriget, jeg i det foregående har omtalt, træffes hær i smuk helhed: portvogteren (Fjölsvípr), „vafrogi“ (v. 2), grinden „Þrymgöll“ (den höjtknirkende; v. 9—10), porthunde (garmar = ulve? v. 13—14), hanen

„Vipofner“ i „Mímameiþr“ (v. 23—24) og desuden ett nyt: muren „Gastropner“; men jeg skal ikke hær komme nærmere ind på digtets enkeltheder, skönt flere dunkle punkter sikkert kunde belyses udfra denne betragtning, mens på den anden side digtet visst er blandet med forestillinger, som ikke oprindelig hører til et dødsrige eller i ethvært tilfælde ikke til det hær omtalte: jætternes hjem. Endelig bör man vel hær berøre et væsen, som utvivlsomt må høre til i det oprindelige dødsrige, vi har betragtet i denne sammenstilling. Det er den gamle jættekvinde (Vsp. v. 40; Hymeskvípa v. B. 8; Fjölsv. v. 29), som i sagnfortællingerne er blevet forynget og forskönnet til „Gerpr“ i „Skírnesför“, til „kvinden med de lyse bryn“ i „Hymeskvípa“ og „Menglop“ i „Fjölsvinnsmál“.

Også blandt de norsk-islandske sagnfortællinger, som Saxo har gengivet i sit sagnrige værk, træffer man nogle afbilleder af „Jötunheimar“, der på en för vor opfattelse intressant måde viser os den oldnorske folketros dødsrige med sine karakteristiske enkeltheder. I 8. bog drager en dansk hövding med sine mænd ud over verdenshavet, der ligger omkring jorden, og kommer nedad til stæder, hvor der herskede stadigt mørke. Videre drager de til det yderste Bjarmeland, hvor der hersker stadig kulde, dækket som det er af et stort lag evig sne. De når til en flod, som dannede skællet mellem menneskenes verden og jætternes, og en guldbro førte dærover. Endelig stod de foran en skummel by: på stager, der var opstillet rundt omkring på brystværnet, var der anbragt afhuggede mandehoder; foran porten lå overordentlig glubske hunde, som bevogtede indgangen. Efterat skaren har kastet „et horn besmurt med fedt“ til dem (jf. Fjölsvinnsmál v. 13—18), slap de forbi dem og kom ind i byen, der var opfyldt af mørke og hæslelige spøgelser, samt af råddent skarn, der plagede deres næser med en

utålelig stank. Jorden var dækket med snoge og fyldt med alskens uhumskheder. — Pludselig sprang de væsner, som de før havde anset for halvdøde eller livløse spøgelse, op fra deres sæder og sønderrev størstedelen af hövdingens folk. Man ser heraf, hvorledes denne jætteverden ganske tydelig fræmtræder som dødsrige med stadigt mørke og kulde, stank (næmlig fra lig, der rådner, må man anta), glubske hunde, spøgelse, der æder mennesker (ligesom Kykloperne), men som oprindeligt kun æder lig. Dærpå tyder også de opstillede mandehoder, idet knoglerne blir tilbage, når jætterne har ædt kødet af benene. Fortællingerne hos Saxo er dog udstyret med mange senere træk; men grundlinjerne passer alligevel fortrinligt til, hvad vi fandt i de norsk-islandske kilder. En noget lignende skildring, der er udført med betydelig fantasi, møder man sammestæds, hvor Thorkillus besøger Ugartiloc, mens dærimod i bogs dødsrige, hvortil Hading føres, synes at være sammenstykket af flere forskællige dødsrigers ueensartede bestanddele. Dær under jorden findes ganske visst en tyk tåge, men også åbne, solbeskinne stæder med grønne urter (jf. de romantiske sagaers „Ódáinsakr“), en flod med alskens våben, to fylkinger, der kæmper med hinanden (Valhallstroen), og endelig en mur omkring det hele. Det er heltigennem en sammenstykket æventyrfortælling, men gennem alle sagnfortællingerne i nordisk ser vi, hvor travlt Nordboernes fantasi ligesom mange andre folks har haft med at udforme i sagnene underverdenens geografi.

Sidst, men ikke mindst, må der hær omtales et væsen, som sikkert også må regnes til „Jötunheimar“, når det betragtes som dødsrige; men vanskeligheden herved ligger i, at der er gættet så meget om dets oprindelse og herkomst, at man kun ugærne fræmsætter en ny opfattelse.

Det gælder forklaringen af

Løke.

Er ist eines der schwierigsten mythologischen Probleme, der einem entschlüpft, wenn man ihn schon fest zu haben meint.

E. Mogk (Mythologie s. 346).

Nu viser nyere religionshistorisk forskning os, at slægtskabsforbindelser i sagnfortællingerne mellem væsner, der har hørt hjemme i tidligere tiders hedentro, aldrig er virkeligt slægtskab, men ofte betyder et sammenfald i kultus¹⁾ eller en absorbering, hvorved ældre eller mindre guddomme må finde sig i at blive opslugt af væsner, hvis kultus er blomstret fræm eller har fået betydning, f. eks. af politiske grunde. Slægtskabet mellem Hel og Løke kan man da forklare som et sammenfald mellem disse to folketroens skikkelser. Hel er efter sagnfortællingerne Løkes datter med en jættekvinde, hvad der altså religionshistorisk set betyder, at Hel er det ældre væsen, der er opslugt af det yngre og kraftigere: Løke; men dette resultat stemmer nøjagtigt med, hvad der kom ud af betragtningen af Hel = „hel“ = skjulestædet for de dødes skygger, det ældste og dærfør førstomtalte dødsrige. Når der da har kunnet foregå et sammenfald mellem Hel og Løke, må der altså ha været noget fælles hos dem: de har næmlig bægge hørt til et dødsrige som dets kærnepunkt; men de har ikke hørt til det samme. Det, hvoraf Hel er fræmgået, og hvori hun hørte hjemme, er ovenfor skildret; men Løke må henføres til „Jötunheimar“ som dødsrige, hvad jeg nu nærmere skal begrunde. Vi må da et øjeblik vende opmærksomheden mod Grækerne, „hvis tanker så ofte gik

¹⁾ Blinkenberg: Asklepios. 1893. S. 89: den almindelige folketro betragtede guder, der dyrkedes i fællig, som beslægtede.

ned til dødsriget.“ „Hades, sådan som vi kender ham i hans første skikkelse, var hverken værre eller bedre end en simpel ligdjævel, der sammen med Kykloper og andre utysker sidder og æder kødet af benene på de døde. Han nød, som Pausanias udtrykkelig bemærker, ikke kultus nogetsteds undtagen ved en enkelt helligdom i Elis, medens Persefone (og hvad man ellers kalder hende) blev dyrket alle steder som dødsrigets egentlige herskerinde, og alle gamle sagn tyder hen på, at hun havde den egentlige og eneste magt dærnede“¹⁾. Men akkurat således er forholdet i nordisk hedentro mellem Loke og Hel. Dog ser jeg ikke rettere, end at der kunde være grund til at gennemføre det samme skæl i oldgræsk folketro som det, man tydeligt finder i nordisk mellem Hel og „Jötunheimar“, mellem skyggernes rige og ligdæmonernes hjem. Det første er så Persefoneias rige, mens det andet oprindeligt tilhører Hades, og hvortil der hører flere ligædende væsner, f. eks. Kerberos, Hekate, der kaldes *σαρκοφάγος* = den kødædende, Gorgo (Medusa), som i den ældre kunst fremstilles visende sine lange huggtænder, også et symbol på den grådige død: i Odysseen frygter Odyssevs at møde hende i Hades, Thanatos, „ligenes sortklædte hersker“, som man finder „ved graven, drikkende af offerblodet“ (hos Euripides), samt den dæmon Eurynomos²⁾ = den om-sig-ædende, som Poly-

¹⁾ Edv. Lehmann i Dania VIII (1901) s. 191–92; jf. samme-steds om oldgræsk folketro: hær er altså atter mandspersonen trængt ind på den kvindelige magts bekostning, og dæmonparret er dannet ved, at den gamle hun er suppleret med en yngre han.

²⁾ »Ein alter Name des Unterweltgottes. — Er fresse das Fleisch der Toten ringsherum ab und lasse nur die Knochen übrig. Deutlicher kann man die ursprüngliche Vorstellung nicht ausgesprochen finden: es ist die Erdtiefe selbst, deren geöffneter Rachen den Toten verschlingt, das Fleisch frisst, d. i. verwesen macht und nur die Knochen übrig lässt«. A. Dieterich: Nekyia. S. 47-48.

gnotos på sit store underverdensbillede i Delfoi havde fremstillet siddende på skindet af en ådselgrib, sortblå som en spyflue, visende sine lange huggtænder og ifærd med at æde kødet af ligene, hvoraf han kun lar knoglerne tilbage, en folkelig fantasi uhyggelige personifikation af forrådnelsen¹⁾. Idet jeg beriget med disse oplysninger vender tilbage til den oldnorske hedentro, kan jeg ikke andet end betragte Loke som sådan en simpel ligdæmon, der i kraft af dette sit karakterpræg oprindeligt tilhører den oldnorske folketro og dennes dødsrige: Jötunheimar. Loke er næmlig aldeles uimodsigeligt i folketroen opfattet som *σαρκοφάγος*, hvad enhver nu ser er den folketroens anskuelse af ham, der ligger bagved fortællingen i „Gylfaginning“ k. 45. Derved får man en både simpel og naturlig forklaring på denne mærkelige „íprótt“, som ellers har trodset et hvært fortolkningsforsøg; men man ser tillige, at folketroens anskuelse står i fremstillingen som en uforstået survival, der dunkelt ligger bagved den sekundære anvendelse af den i denne sagnfortælling. Nu læser man så „Gylfaginning“s kendte ord med dobbelt interesse og bedre forståelse: „så blev der taget et trug og båret ind på hallens gulv og fyldt med kød; Loke satte sig ved den ene ende, men Logi ved den anden, og de åd bægge så hurtigt, de kunde, og de mødtes midt i truget; da havde Loke ædt alt kødet af benene, men Logi havde også ædt alt kødet og benene med og tillige truget.“ Af denne sidste intressante bemærkning får man overordentlig vigtige oplysninger. Ingen har udtalt sig mod, at Logi ikke skulde være = lue, flamme, den personificerede ild, hvad forresten navnets gennemskuelighed tydeligt viser. Man ser da, at Loke har ædt alt kødet af benene, som enhver ægte ligdæmon vilde gøre; men

¹⁾ J. L. Heiberg: Det græske Helvede. 1900. S. 7.

ilden (Logi) dærimod fortærer det hele både kødet, benene og truget. Tydeligere kan man da ikke ønske sig forskællen mellem dem præciseret, og jeg ser dæri et aldeles afgørende bevis for, at „Loki“ og „Logi“ ikke er og umuligt kan være identiske, således som forskerne har villet hævde det lige fra Jacob Grimm i sin „Deutsche Mythologie“ (1835) indtil Axel Kock i „Indogermanische Forschungen X“ (1899). Jeg hævder da, at det af denne „Gylfaginning“s fortælling ufravigeligt fræmgår, at Loke er opfattet som *σαρκοφάγος* i den oldnorske folketro; men han kan umuligt være ilden eller flammen, lynet eller ligbålet efter dette, som jeg mener, ældgamle og ægte hedenske træk fra folketroen, skönt netop dette stæd altid har måttet holde for som hovedbevis for dette forskernes postulat, der må falde, efterat der er fræmført en naturlig forklaring af det punkt i sagnfortællingen, som man hidtil ikke har kunnet fræmlægge nogen gyldig tolkning af. Logi dærimod må være ligbålets ild; men Loke kan ikke være det: „men den, der hed Logi, det var „villieldr“, og han brændte truget ligeså hurtigt som kødet“ (Gfg. k. 46). Som „løbeild“ kan „villieldr“ = „vildild“, dog ikke forklares. Det må være ilden som den grådige, som det fortærende element, der kendes fra ligbålet, som hær menes; men når ordbøgerne henviser til eng. wildfire, betyder dette foruden „løbeild“ dels „en uudslukkelig ild“, dels „kornmod“, og det tales der slet ikke om på dette stæd. Dærimod har man i Gfg.s ord: „Logi havde også ædt alt kødet og benene med og tillige truget“, en ligefræm skildring af — et ligbål.

Først i „Gylfaginning“ træffer man den person, der hedder „Útgardaloki“, og det er da efter det foregående ikke nogen anden end selve Loke, der hær er kommet ind gennem den sagnfortælling, som hviler på den old-

norske folketros grund, og hvorigennem man tydeligere kan skimte ældgamle hedentræk end i de senere og mere litterære sagnfortællinger, der er versificeret i eddadigtene, hvorved de har tabt adskillige ægte, gamle træk om Loke. „Útgardr“ er så ikke andet end et nyt navn på „Jotunheimar“ og et blegt afbillede af folketroens dødsrige, der er udsmykket også med litterære figurer som „Elli“ = alderdommen, der sikkert ikke har noget med folketro at gøre. Endnu var der grund til at betragte forklaringen af selve navnet Loke, som hidtil har været meget, altfor meget, omstridt. Bedst er sikkert tolkningen: „den, der hidfører undergangen“, skönt den egentlig kun tar sigte på Lokes rolle ved Balders død og „Ragnarøk“; men denne motivering af etymologien er overalt ganske forfejlet, idet man aldeles uden grund går ud fra, at Loke er meget seent opstået (Mogk¹), ja egentlig kun hører til eskatologien (Golther²). Dærtill er der absolut ingen grund mer, når man tar hensyn til, hvad der foran er fræmført. Når „Loke“ betragtes som afledning af „lúka“ = lukke, må dets betydning være, „den, der lukker eller hidfører afslutningen“, hvad der simpelthen er = døden; men går man ud fra, at „Loke“ er et gammelt navn, behøver man forresten ingenlunde at grunde over dets oprindelige betydning, da nyere religionshistorisk forskning lærer os, at sådanne ældgamle navnes betydning somoftest er os

¹) Mythologie s. 347: Diese einzig mögliche Etymologie des Wortes lehrt, dass Loki einer jungen Periode der Mythenbildung angehört, einer Zeit, als man abstrakte Begriffe in den Bereich mythischer Dichtung zog und diese hier weiter bildete.

²) Handbuch der germ. Myth. 1895, s. 407: Im Hinblick auf die Götterdämmerung und den Weltbrand ist sein Name und seine Gestalt geschaffen. — Sein Ursprung liegt nur zum kleinsten Teil im echt nordischen, heimischen Heidentum, vielmehr in der altchristlichen (!) Mythologie.

ganske dunkel. Loke er imidlertid døden opfattet som ligdæmon i oldnorsk folketro, ligesom Thannatos er det samme i oldgræsk folketro. Lokes „dobbelt-natur“, som forskerne har haft så uendelig travlt med, men alligevel endnu ikke har fået fyldestgørende opklaret i alle sine enkeltheder, må da forstås på følgende måde: han er oprindeligt en jætte, og stadig fortæller overleveringerne om hans jætteslæggtninge og jættenatur, der da stammer fra hans naturlige, hjemlige virksomhed som ligdæmon i oldnorsk folketro; men den rolle, han kommer til at spille som „det onde princip“ i tilværelsen, er sagnfortællingernes blege skygge af folketroens krasse uhygge i forestillingen om ham som ligdjævel. Denne afdankede ligdæmon har fået sin oprindelige, griske råhed omsat til svigefuld ondskab og opnår derved at kunne overta forræderens rolle i de heroiserede sagnfortællinger, hvor han efterhånden blir uundværlig mellem aserne og dærfør tilsidst selv blir opfattet som as, mens man samtidig søger at mildne hans onde væsen ved et forskønnet ydre: Loke er skön og fager af udseende (Gfg. k. 32). Især kommer han til at spille en rolle som mellemeledd mellem aser og jætter, fordi han som ingen anden har et kendskab til „Jötunheimar“, hvad man efter det foregående fuldtud forstår: han var hjemmenvant dær fra barnsben af. I denne hans stilling som mellemeledd har man så forklaringen til, at han i sagnfortællingerne blir Tors ledsager til „Jötunheimar“, men aldeles ikke i, at han er „lynilden“ eller har nogetsomhelst med „lynild“ at gøre, som Axel Kock påstår¹⁾.

¹⁾ Indog. Forsch. 1899, s. 90: Loki und seine Verwandte. S. 95–96: »Dass Loki sowohl in späterer als auch in älterer Zeit als ein Gott des Blitzes oder Feuers aufgefasst worden ist, geht aber z. B. aus folgendem hervor —: Loki ist der Begleiter des Þórr auf dessen Farten. — Dass Þórr eine Personifikation des Donners ist, bezweifelt niemand.« Begrün-

Man må næmlich huske, at Loke som Tors ledsager er et meget sent forekommende træk, som tilhører de heroiserede sagnfortællinger og kun dem alene. Hvis Loke med Axel Kock skulde opfattes som en oprindelig „ildens gud“ eller „bezonders das am Himmel flammende Feuer d. i. den Blitz“, vilde det være ganske umuligt at forklare hans forhold til Hel og især til jætterne som ligdæmoner, eftersom disse aldeles ikke fra først af står i forbindelse med nogen ild. Jeg lægger dog i denne sammenhæng mest vægt på disse forskernes stadige forsøg på at identificere Loke og Logi, som har holdt sig lige fra Jacob Grimms dage¹⁾, og som sidst træffes i Axel Kocks fræmstilling. Denne „sammenligning“ har næmlich sin meget svage side. At sammenligne er at finde lighed og forskæl; men såsnart forskerne har konstateret ligheden mellem disse to væsner og med filologisk vold og magt har søgt at identificere deres navne, glæmmer man med største sindsro den anden halvdel — og ingenlunde den mindst vigtige — af sammenligningen: forskællen. Det er dærfør denne, jeg foran har fræmhævet så stærkt, fordi jeg mener, at den fuldstændig ødelægger de flygtige og tilsyneladende lighedspunkter, man hidtil har lagt hovedvægten på. Når da dette udmærkede hovedstæd for forskernes

delsen er ingenlunde uangribelig. Man må stadig huske, at Tor i sagnfortællingerne er ganske heroiseret og langt borte fra torden-myten, som dær kun er et svagt minde fra fordums dage; men ved en henvisning til denne sagnfortælling er det ikke bevist, at forbindelsen mellem Tor og Loke er ældgammel.

¹⁾ Deutsche Mythologie, 4. udg. I, s. 199–202: »nun stehen in einer merkwürdigen erzählung (Sn.E.) Logi und Loki sich zur seite — das ist gewis nicht blosses wortspiel, beide bezeichnen ein und dasselbe nach verschiedner auffassung.« Efterat Grimm således har hævdet denne »identität zwischen Logi und Loki«, fortæller han: »der übergang von Logi in Loki muss ein hohes alter für sich haben«.

postulering af Lokes „ild væsen“ lar sig tolke på en langt mere ligefræm og naturlig måde, og det endog i fortrinlig overeensstemmelse med nyere religionshistoriske synsmåder, må dærmed „sammenligningen“ anses for ganske forfejlet. Der er fræmdeles det ganske oplysende eksempel på en ordsproglig talemåde, som Axel Kock fræmdrager fra „Flateyjarbók“, og hvori han tydeligt skimter „Loki als Gott (oder Dämon) des Feuers“: „allt folk fell þar eðr flyða, en Nórr ok hans menn gengu yfir sem lok yfir akra.“ Hvis „lok“ hær er Loke, får talemåden endnu bædre mening, når man opfatter Loke = døden, da man så ikke engang behøver at opfatte den som et billede, men kan udlægge den ganske bogstavelig.

M. Lundgren har sammenstillet Loke med den indiske Vṛtra, herskeren over den kvælende sommerhede. Enhvær kan forstå, at den kvælende sommerhede i Indien, der har en så overordentlig voldsom indflydelse på klimaet og naturforholdene, dær kan fræmbringe en sådan tórkedæmon som Vṛtra i folkets fantasi; men vanskeligt kan nogen Nordbo få en sådan tanke, fordi „luften flimrer af sol“. Det er en ganske utilladelig beskyldning mod den nordiske sommervarme, som aldrig blir så stærk, at den kan umuliggøre endogså meget strængt høstarbejde midt ude i den bagende sol. En sådan sammenstilling må anses for ganske utilladelig nutildags; men kilderne tilstæder den heller ikke, som vi snart skal se. Når næmliq Axel Olrik¹⁾ sir: hos den jyske bonde er han knyttet til den glødende sommerhede; når luften flimrer af sol, „driver Lokke sine geder“, eller „sår Lokke sin sæd“, ser denne oplysning noget besynderlig ud. I kilderne til kundskab om denne jyske almuetro tales der næmliq aldeles ikke om nogen „glødende sommerhede“, men dærimod om „et forårssyn i solskin“

¹⁾ Artiklen Loke (Salmonsens lex.).

eller „en virrende bevægelse om aftenen efter en varm dag“¹⁾ eller „om luftens bølgende og flimrende bevægelse varme forårsdage bruges en mængde udtryk“²⁾). Ligheden med Vṛtra opløser sig således i en dunst, som man ikke på nogen måde kan få en „tórkedæmon“ ud af; men vil man sætte disse almuens talemåder i forbindelse med Loke for dærigenem at få en tilfredsstillende forklaring af dem, må man sikkert vogte sig vel for at føre dem altfor langt tilbage i Lokes tilværelse: de hører til i det alleryngste lag af forestillinger om ham, hvor han i sagnfortællingerne og folkeovertroen har klædt sit svigefulde væsens ondskab i en almindelig djævleham. Om denne sildige almuetro gælder i fuldeste mål følgende udtalelse af Edv. Lehmann: I disse naturforklaringer skal man nu ikke lægge ret meget, og mindst nogen egentlig mytologi; de hører hjemme mellem „Djævlebid“ og „Fandens mælkebøtter“ og den hele planternes og værligets folkelige dæmonologi, der ikke sir andet, end at det giftige, grimme eller ækle hører Fanden til, eller som gir en fandenivoldsk forklaring af det pudsige eller påfaldende³⁾). Om indholdet af disse talemåder fra jysk almuetro behøver man sikkert ikke videre grubliseren; men dærimod er der nogle enkeltheder vedrørende opfattelsen af Loke, hvor man må se lidt nøjere på blandingen af gammelt og nyt. Ingen vil visst bestride, at man i den danske talemåde: „at gi een døden og djævelen“ bör opfatte „døden og djævelen“ som et tautologisk udtryk for ett og det samme: alt ondt, og det er netop denne intime forbindelse mellem disse to folketroens skikkelser, jeg kunde ønske at udrede lidt nær-

¹⁾ C. Molbech: Dansk Dial. Lex.: Loke.

²⁾ H. F. Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål: Lokkemand.

³⁾ Dania VIII. (1901); s. 182. Jf. Mogk: Myth. s. 348: Bald aber haben die Dichter seine Gestalt weiter ausgebildet, ohne Rücksicht auf den Boden, dem sie erwachsen ist.

mere i det følgende. Djævelen eller Fanden, som han altid populært hedder i dansk almuetro, er jo en skikkelse, der først gennem kristentroen får indpas i vor hjemlige folketro; men i sin egenskab af dødsrigets hersker støder han i den almindelige folkebevidsthed sammen med den hjemlige folketroes hersker i dødsriget: Døden, „Mors“, eller hvad man ellers særligt kalder ham. Naturnødvendigt medfører dette sammenstød, at de to skikkelser blandes, og Fanden går endelig af med sejren, hvad der vel ikke er uden forbindelse med, at han er den yngste og dærfør livskraftigste af de to, samt ikke mindst det, at han har sit tilhold i skriften. Overalt hvor man i de forskellige landes folketro træffer Døden, ser man nu i karakteristikken af ham, at han er den sidste rest af den ældgamle folketroes uhyggelige skabning: ligdæmonen¹⁾. Det mærkes f. eks. i skolekomedien Hecastus (o. 1620), der er bearbejdet på dansk²⁾ i Aarhus efter Macropedii latinske original, hvor „Fides“ taler sålunde til „Mors“:

»Bruge dærfør nu, din fule gæst,
din kunst både til fod og hest,
med din' blege kinder og brede mund,
ti du est en blodgærrig hund.«

Nu ved enhver, at Fanden i dansk almuetro løber rundt med en hæstefod, som han ofte forgæves søger at skjule; men „det dyr, man ser halen — eller hær bagbenet — af, har vel sin krop etstæds“, og når man så betænker den ovenfor omtalte stærke berøring mellem Døden og Djævelen, kan man sikkert dærfø gennem få

¹⁾ Endnu så seent som hos Baggesen — Danske Skr. II; 409 — optræder Døden som *ααρροφάγος*: »en formavret Grinebider, der nu æder Kiød som Høe«.

²⁾ Birket Smith: Studier på det gamle danske Skuespils Område. I, s. 83—88.

en naturlig forklaring på det omstridte spørgsmål, hvorfra Fandens hæstefod oprindelig stammer. Sagen er den: Døden optræder i dansk — og især jysk — almuetro allerede fra gammel tid til hest¹⁾, og den hest, som Døden tænktes ridende på, er Hellhæsten, hvad man ligeledes ser af skolekomedien Hecastus 2. akt, 10. sc.:

»O. Død, du est en grumme gæst,
du kommer på en trebenede hest,«

og denne visstnok ældste antydning af en sådan forestilling på dansk grund findes ikke i den latinske original, hvorfor den må være tilføjlet af oversætteren efter hjemlige — jyske — folkeforestillinger. Imidlertid optræder Hellhæsten²⁾ somoftest alene i folketroen og viser sig ved nattetide som en trebenet, sort hest uden hode, som varsler død for hvær den, der kommer til at møde den. Den viser sig gærne i nærheden af en kirkegård, hvor den har sit hjemstæd. Undertiden tar den mennesker med sig, og man ser dærfø, at den stammer fra den tid, da man har tænkt sig Døden i hæsteskikkelse. I folkesagnene hører man nu også om, at Djævelen³⁾ optræder heelt i hæsteskikkelse, og så ser man forbindelsen mellem dem: Fandens hæstefod er da den sidste rest af Døden i fuldstændig hæsteskikkelse. Foran omtalte jeg, at Loke måtte opfattes som Døden i den oldnorske folketro, og dærfø falder der da lys over endnu en sagnfortælling i „Gylfaginning“, hvor Loke optræder. Det er fortællingen i k. 41, hvor Loke forekommer i hopperskikkelse; men bag denne mærkelige beretning må der ligge et dunkelt minde om, at Loke som Døden har kunnet vise sig i dyreskikkelse og det

¹⁾ Jf. Don Juan-sagnet.

²⁾ H. F. Feilbergs ordbog under ordet.

³⁾ Jacob Grimm: Deutsche Mythologie. 4. udg. II. 831.

netop hæstesykkelse. Hvorvidt der oprindeligt har været nogen kult for Loke kan næppe med sikkerhed afgøres, selvom en sådan omtales hos Saxo; men hvis den har eksisteret, finder man ett minde om den i dansk almuetro. Man fortæller nemlig om Hellhæsten¹⁾, at den er opstået af den hest, der blev levende begravet på enhværs kirkegård for noget menneskelig. Netop et så barbarisk træk som det, at hæsten skulde være levende, tyder på noget ældgammelt og på, at man står overfor et dunkelt minde om et gammelt offer. Endnu kunde man berøre Lokes fostbroderskab med Odin, som omtales i Lokas. v. 9. Det må visst være et senere træk, men til grund for det ligger den omstændighed, at „Loke“ og „Ópenn“ bægge hører til et dødsrige. Dybere sammenhæng tør man næppe søge bag dette beröringspunkt mellem dem. Til slut skal jeg blot stanse lidt ved nogle udtalelser i Edv. Lehmanns studie over „Fandens oldemor“²⁾, som jeg oftere har berört i enkeltheder foran. Dr. Lehmann ønsker at få fat på „selve den hedenske prototype til fandens oldemor“, men kommer til det slutningsresultat, at „hun er ingen ligefräm jættekvind“, og at „hendes særlige bestilling: at være dødsrigets vogterinde, er ikke noget påviseligt træk ved nogen af de nord-europæiske dæmoner“. Når man nu imidlertid med mig opfatter „Jötunheimar“ som dødsrige, ser enhværs let, at „den gamle jættekvind“ netop må opfattes som dette dødsriges måske oprindeligste herskerinde, idet hun havde den „egentlige og eneste magt dærnede“ til at begynde med. Derved vilde man endogså komme så langt tilbage, at denne jættekvind havde haft herredømmet over skyggernes dødsrige förend over ligdæmonernes, og hun måtte da tillige være den, der havde foranlediget, at

¹⁾ H. F. Feilbergs ordbog under ordet.

²⁾ Dania VIII (1901), s. 179—194.

„hel“, det oprindeligste skyggerige, hvorover hun måske herskede i navnløs ensomhed, blev til den personificerede Hel og opfattet som en kvindedæmon, en personifikation, som man med Dr. Lehmann visst bör anse for — „et mytologisk kunstprodukt“. Blandt de dæmonpar, Dr. Lehmann behandler som mulige forbilleder for „Fanden og hans oldemor“, er der först Loke og Hel; men det afvises, fordi der ikke er „noget reelt forhold“ mellem dem, og fordi „intetsomhelst i forholdet mellem Loke og Hel minder om fanden og hans oldemor, og man kender intet stæd, hvor han kommer ned til hende.“ Dog befinder man sig nu alligevel ved stædet, hvor tampen brænder. Man har nemlig ett dæmonpar, hvor Loke er det ene ledd og hvor det andet ganske bestæmt bör opfattes som — netop den gamle jættekvind, der er dødsrigets oprindelige herskerinde. Utvivlsomt må det være „denne gamle dame“, der omtales i Gfg. k. 33, selvom hendes dær omtalte navn kunde forlede nogle¹⁾ til at anse hende for en yngre dannelse, „et mytologisk kunstprodukt“. Man læser dær: „Angrboda“ hed en gyge i „Jötunheimar“; med hende avlede Loke 4 börn.“ Ingen vil kunne nægte, at man hær står overfor et dæmonpar, hvorimellem der er „et reelt forhold“, og som har „mytisk Karakter, men tillige virkelig rod i folkebevidstheden og står som levende fantasiskikkelser.“ Med hensyn til dette dæmonpar kan man netop henvise til oldgræsk folketro, hvor man finder et tilsvarende par i Hades og Persephoneia. Om Loke og hans gamle jættekvind gælder da tilfulde Dr. Lehmanns ord: „hær er altså atter mandspersonen trængt ind på den kvindelige magts bekostning, og dæmonparret er dannet ved, at den gamle hun er suppleret med en yngre han.“²⁾ Vi står så uden

¹⁾ Mogk: Myth. s. 347: Sein Weib ist die Schadenbotin Angrboda, jung im Mythus wie ihr Gemahl.

²⁾ Dania VIII. (1901) s. 185—194.

tvivl ved den hedenske prototyp for Fanden og hans oldemor: Loke = Døden blir i senere almuetro til Djævelen (Fanden), og hans gamle jættekvind må så være den hedenske kærne, hvoraf Fandens oldemor er vokset op. Hvis man da opfatter forholdet mellem almuetroens middelalderlige figurer: Fanden og hans oldemor og folketros oldnorske skikkelser: Loke (Døden) og hans jættekvind, som jeg ovenfor har udviklet det, forekommer det mig ikke, at man „tilsidst står i nogen forlegenhed med vor gamle“, som Dr. Lehmann mener, selvom man villigt bør indrømme, at den gamle dame kan ha fået træk også fra andre, ældre „sjælevogtersker“ i den nordiske hedentro.

Så kan det nok være på tide at slutte betragtningen af Loke, selvom der står en mængde sagnfortællinger om ham tilbage, som ganske visst ikke er forklaret, tiligemed en del navne; men jeg anser det for mindre væsentligt at opholde sig ved mange af dem, eftersom den store rolle, han kom til at spille i sagnfortællingerne, fjærnede ham så stærkt fra hans oprindelige karakter og virksomhed, at man ikke kan og sikkert heller ikke bør forsøge på at føre disse yngre udviklinger tilbage dertil. Jeg hævder da, at man ikke med flere forskere tør afvise Lokes jættekarakter sådan ganske uden begrundelse, men at man tværtimod bør anse den for at være det oprindelige grundlag, hvoraf skikkelsen er opstået, og hvormed den fra arildstid har bestået i hedentroen. Jeg mener derfor, at jeg hærmed har ramt kærnepunktet i Lokes natur, således som det bevisligt forekommer i kilderne. Som ligdæmon hører Loke hjemme i „Jötunheimar“, og dunkelt skimter man ham dær i „Fjolsvinns-mál“ v. 26: „Loptr fyr Nágrindr nepan“. Loke nedenfor „liggrinderne“ — hvad skulde han dær, når han ikke var ligdæmon? Endvidere bør det stærkt fræmhæves, at denne forklaring af ham

gør en national norsk oprindelse og udvikling mulig, og det en udvikling, som fuldtud kan følges i og begrundes udfra de hjemlige kilders udsagn. Man behøver så hværken med S. Bugge at ty til Lucifer eller med Axel Olrik til den keltiske Eochaid den fagre, når man i den oldnorske folketros og dens dødsrige, „Jötunheimar“, har det naturligste hjemstæd for ham. Desuden kan hans oprindelse dærvædet føres så langt tilbage i den grå oldtid, at de to fræmmede figurer aldeles ikke kan komme i betragtning ved hans tilblivelse. Sidst men ikke mindst må det fræmhæves, at min forklaring stammer nøje med moderne religionshistoriske synsmåder, under hvis påvirkning den er vokset fræm, og at den på den naturligste måde forklarer fortællingen om Lokes æden omkap, hvad man ikke hidtil har formået uden at anvende vold mod kildernes udsagn. Een kær illusion kan denne forklaring dog ikke undgå at knuse: Loke som ildens gud kan ikke bestå ved siden af den. Når da Axel Kock¹⁾ sir: „Doch das glaube ich gezeigt zu haben, dass seine Name mit loki, „Lohe, Feuer“ identisch ist, und dass er in Übereinstimmung hiermit eigentlich ein Gott des Feuers und des Blitzes ist,“ må man nu dertil sige, at selvom man har nået at identificere gloserne „Loki“ og „Logi“, vil man dog aldrig kunne gøre det samme ved deres indhold, som

¹⁾ Indog. Forsch. X. (1899), s. 103. Hellerikke vil flere af Axel Kocks forklaringer kunne stå for en religionshistorisk kritik, især ikke fortolkningen af Helblindi: »wir alle haben oft wahrgenommen, wie in einer finstern Gewitternacht die Zwischenpausen zwischen den leuchtenden Blitzen als die schwärzeste allen Dunkels erscheinen. Der Bruder des Blitzes wird darum ganz natürlich Helblindi, d. i. »finster wie die Unterwelt«, genannt und bezeichnet gerade diese schwarze Zwischenpause«. Helblindi som Lokes bror må være Loke selv = den blinde død, og samme betydning har det som Odinsnavn: et minde om, at både »Loke« og »Óþenn« hører til et dødsrige, om end ikke til det samme.

man uimodsigeligt lærer af fortællingen om dem i „Gylfaginning“.

III. Særdødsriger.

Efterat jeg nu har omtalt to dødsriger i nordisk hedentro, der på grund af deres ælde karakteriseredes ved, at de oprindeligt var opholdsstæd for alle afdøde uden forskæl, kommer man så til det yngre trin, hvor fællesdødsriget spalter sig i flere særdødsriger¹⁾, som hvær for sig kun er bestemt til at opta sin særlige art af afdøde, hvad der efter Nordboernes tro afgjordes ved dødsmåden. Man finder da i „Sigrdrífom.“ v. B. 33 de døde delt, eftersom de er død af sot, på hav eller ved våben, mens „Gylfaginning“ k. 33 nævner dem, der er død af ælde, ved siden af dem, der døde af sot. Af disse forskællige slags har det ældste dødsrige, Hel, bevaret dem, der døde af sot og ælde, og det har desuden i den almindelige opfattelse fået pejorativ betydning; men det, der i særlig grad har fræmkaldt denne spaltning af det fælles dødsrige, er den nordiske krigerånd. Nordboernes dådlystne vikinge-sind, der ikke tillod dem at sidde rolig

¹⁾ Finnur Jónsson opstiller i Egilssaga, Kbhvn. s. 431, de nordiske dødsriger således: »1. Valhal; 2. Hels egen bolig; 3. Niflhel eller Nástrander; 4. Ægers og Ráns bolig.« For det første må den historiske tidsfølge absolut være en anden, da den primitive hedentro aldrig vilde begynde med et så eksklusivt dødsrige som »Valhøll«. Dærnæst må »Nástrander« være noget for sig og ikke blot en del af Hels rige, da der ikke af kilderne fræmgår nogen særlig forbindelse dærimellem, og især fordi opfattelsen af Hel strider dærimod. Endelig må »Niflhel« selvfølgelig være et navn på »hel« = skjulestædet og senere på Hel, men ikke på »Nástrander«, hvad navnets sammensætning bestemt viser. Den senere sammenblanding af dødsrigerne, som man især træffer hos Islænderne, f. eks. i »Sonatorrek«, er da ikke at betragte som »afvigelse« fra den sædvanlige opfattelse, men kun som en konfus forvirring mellem de blegnende dødsrigeforestillinger, der atter mister særpræget.

hjemme, men drev dem på krigs- og røvertogter ud til fræmmede kyster, kunde forståeligt nok heller ikke nøjes med den gamle tanke om, at livet efter døden skulde være en uvirksom skyggetilværelse i en mørk og trist bolig hos Hel. Det har sikkert været en uudholdelig tanke for en viking at skulle ende sine dage hos et feminint væsen, under hvis kommando man kom til at stå. Mod en sådan for en nordisk vikingetanke forsmædelig opfattelse oprørtes disse krigerske karakterers ubændige vilje og stolte sindelag. Med usædvanlig fantasi og ubøjelig viljekraft omformede de så ganske de gængse nordiske forestillinger om livet efter døden. Deres ridderlige kultur krævede en forandring fra den primitive folketros lave og rå anskuelse af menneskenes hinsidige liv til et højere idealbillede, som kunde anses for at være enhver nordisk kriger værdig. Denne omformning af opfattelsen af dødsriget kan kun være en følge af vikingeånd og vikingetid, da man ellers måtte ha fundet dens spor i de to dødsriger, der bevisligt tilhører en langt ældre tid; men hværken »hel« eller »Jötunheimar« har som dødsriger nogetsomhelst spor af en krigersk karakter, og netop det, at »Valhøll« står som et eksklusivt hjem for våbendøde, tyder også på det yngre trin.

1. Havet som dødsrige.

Først blandt særdødsrigerne bør havet omtales, da opfattelsen af de dærboende væsner slutter sig meget nær til dem, vi har set befolkede »Jötunheimar«, og som i deres karakter også havde træk, som knyttede dem tæt til dette element. Nordboernes nære forhold til og urolige færden på havet måtte hurtigt gøre dem opmærksom på, at et sådant forhold til ett af naturens mægtige elementer også krævede sine ofre. Havet, der efter hedensk opfattelse som en uhyre slange snoede sig rundt omkring jorden, har for alle folk og til alle tider haft

et skær af uudgrundelig mystik over sig. Hvad under da, at uoplyste menneskers ophidsede og lettroende fantasi fyldte det med endnu mærkeligere skabninger end dem, der allerede fandtes dær fra naturens hånd; men mest forståelig blir dog opfattelsen af det som dødsrige, fordi det i sit ublideste lune har en skæbnesvanger ævne til at tilintetgøre menneskeliv, som har vovet sig ud på det. Dærfor har man personificeret dette rovgriske træk hos det som „Rán“, et kvindeligt væsen, der tænktes som jættekvinde. Det vilde være tiltalende for os at sætte dette væsen i forbindelse med de andre jættévæsner på verdenshavets nordlige kyst og at anse „Rán“ for at være udgået fra „Jötunheimar“ og at ha fået sin opdragelse som ligdæmon dær. Selvom vore kilder nu tier om oprindelsen, har vi dog dæri vigtige oplysninger, som kan kaste lys over virksomheden. Prosaindledningen til „Regensmál“ fortæller: Loke kom til Rán og lånte hendes næt, og i SnE. står der i Skpm. k. 31: Rán ejede et næt, som hun fangede alle de mennesker i, som kom på havet. Meningen er vel nok fra først af den, at det kun er alle dem, som drukner i havet, der blir fanget i „Ráns“ næt; men efterhånden udvides forestillingen til, at alle, der drager over havet, er i hendes magt, mennesker såvelsom skibe, hvad der synes at fræmgå af det 1. Helgedigt v. B. 30: kongens „brændingsdyr“ (o: skib) snoede sig kraftigt ud af Ráns hånd. „Rán“ synes dær at være selve havet. I „Hrímgerþarmál“ v. 7 sir Atle til et kvindeligt havvæsen — måske i hoppeskikkelse —: Du vilde gi Rán fyrstens mænd, hvis ikke —, og i v. 5 tiltaler han denne skabning således: hvad hedder Du, liggrådige utyske?, hvortil hun svarer: „jeg hedder „Hrímgerþr“, Hate hed min far, det var den mægtigste jætte, jeg har kendt.“ Man ser altså hær, at der findes jættévæsner, og det endog efter hendes navn at dømme af frostjætternes slægt, i havet, der

sættes i forbindelse med „Rán“, hvad der må tyde på, at også hun har været anset for at være af jættebyrd. „Hrímgerþr“ må så efter sit navn ganske bestæmt anbringes mod nord i „Jötunheimar“; men det er dog især tiltalen: liggrådige utyske, der intresserer os, fordi den utvivlsomt viser hen mod hele min foran fræmsatte opfattelse af jætterne som ligdæmoner, væsner, der er grådige efter lig, som de æder kødet af benene af. Jeg mener da, at en tolkning i samme retning af „Rán“ ikke blot er højst sandsynlig, men også fuldt forsvarlig, og spørger man, hvad „Rán“ gör med de druknede, som hun indfanger i sit næt, er der næppe andet svar end: hun æder dem, ligesom de andre jætter gör ved ligene efter den oldnorske folketroens opfattelse. I sagnfortællingerne blir „Rán“ naturligt knyttet som ægtemage til Ægir og skænker ham ikke mindre end 9 døtre; men det er altsammen kun „skaldisk“ udsmykning. Imidlertid har folkefantasien tidligt befolket havdybet med sådanne jættévæsner, og allerede för „Rán“ har man haft figurer dær af lignende karakter. Allerede ved omtalen af „Jötunheimar“ hørte man, at jætterne boede på verdenshavets nordlige kyster, og dæraf fræmgår det klart, at de i deres oprindelse står i nøje forbindelse med havet, ja måske heelt hører hjemme dær og så efterhånden af folketroen er blevet trukket på land og gjort til „bergrisar“, mens „hrímþursar“ = frostjætter særligt viser hen til nordens egne som deres hjemstæd. Hvadenten det nu er havdybet eller landjordens dyb, der er deres oprindeligste tilholdsstæd, er deres karakter dog allevegne ganske den samme: jætterne er overalt havdybets eller jorddybets ligædere, hvis skikkelser folketroen har udmalet med den vildeste og uhyggeligste fantastik¹⁾. Senere — i de heroiserede sagns

¹⁾ Jf. A. Dieterich: Nekyia s. 53: Jene ältesten und rohesten Formen, in denen man die Schrecken des Todes und

tidsalder — blev opfattelsen af jætterne isprængt med naturmotiver, og denne beskrivelse af dem finder man bagved skildringen i Vafp. v. 31. Dog viser deres navn uomstødeligt, at det ikke er den oprindeligste, men først een, der er uddannet gennem mere udviklet spekulation. Der er da særdeles god grund til at aflede navnet „Fenrer“¹⁾ af „fen“ = hav, sump; men dette gamle utyske, som senere klædes i ulveham, er derfor ingenlunde hværken „Nebel- oder Sturm dämon“ (Weinhold; Laistner), men alle vegne: ligæder, ligdæmon. Hvorledes en sådan havdybets ligdæmon udstyres, ser man klart i digtet om Beowulf, hvor Grendel og hans moder netop må være sådanne, hvad der tilstrækkeligt fræmgår af, at han omtales som eoten = jötunn = æder og moderen som et væsen af eotena cyn.

Til folketroens opfattelse af havet som dødsrige hører der endnu forestillingen om dødningeskibe²⁾, skibe, man kunde møde på deres fart nordpå med de afdødes sjæle. Det må være dærmed, at det i Vsp. v. B. 50 og i Gfg. k. 42 og 50 omtalte „Naglfar“ står i forbindelse. Forestillingen synes at ha indeholdt noget om, at hvis man møder et dødningeskib, er det et varsel om død og undergang, og det er derfor noget, som sømænd, der altid er meget overtroiske, nødtigt ønsker at træffe på deres fart. På denne måde er forestillingen af Vsp.s digter benyttet som et ledd i forvarslerne for verdens sidste tider: „Naglfar losnar“ = dødningeskibet

des Grabes erfasste, auch sie sind, wie wir sehen, nie wieder aus dem Volkshewusstsein entschwunden.

¹⁾ Mogk: Myth. I. udg. s. 1045: Der Name hängt zusammen mit fen in der Bedeutung »Meer« (Bugge Studien 214); Golther: Handb. s. 178: seinem Namen nach (fen, Meer) gehört auch der Wolf Fenrir zu den Wasserriesen.

²⁾ Thiele: Danmarks Folkesagn II, s. 173-74: Dødningesejleren.

kommer løs — dærmed er varslet om „Ragnarøk“ kommet. Den videre udmaling i Vsp. v. B. 51 er imidlertid adskillig forvirret, og det har ikke hjulpet meget for indholdets skyld, at Bugge har rettet tekstens ordlyd. Sagen er den: man hører ellers aldrig i de nordiske kilder noget om, at Hel drager over havet eller, at man skal over havet til Hel eller „hel“, ligesålidt som Loke ellers betragtes som den, der står i spidsen for Hels rige og dets beboere; men i strofens slutning sættes han desuden sammen med jætterne: alle de tossede jætter farer afstæd med ulven, i følge med dem er „Byleists broder“ (o: Loke). Bægge dele kan umuligt være tilfældet, så rettelsen bringer kun end mere forvirring i strofens indhold. At „Naglfar“ hører til „Jötunheimar“ fræmgår nu klart af Vsp. v. B. 50, da denne strofe behandler lutter væsner, der har hjemme dær: „Hrymr“, „Jörmongandr“, „Hræsvelgr“, „Niphoggr“ samt endelig skibet selv. Det vilde være underligt at behandle dette skib i denne strofe, hvis det ikke stod i forbindelse med, hvad der ellers nævnes dær. Dærmod findes der ikke den ringeste antydning af noget, der hører hjemme hos Hel eller kunde vise hen mod dette skyggernes hjemstæd, når rettelsen undlades. Det må være udenfor al tvivl, at et skib som „Naglfar“, der er sammensat af døde mænds negle — Gfg. k. 50 — må høre hjemme i et dødsrige, hvor der idetheletaget efter folkets tro findes substanser af lignende materiel art, og det kan ikke være andetstæds, end hvor der træffes menneskeligt, mens det ikke kan henføres til eller høre hjemme dær, hvor de afdøde kun er — skygger. Følgen hæraf må da være den, at „Naglfar“ hører til ved „ligstrandene“ på verdenshavets nordlige kyster, hvor de ligædende dæmoner bor i „Jötunheimar“ ved dødens kolde floder, og man synes da at stå overfor endnu et træk fra den ældgamle hedenske folketro i Norge, hvis

brutale realisme det støtter godt med. Som vi nu har set, gör disse liggrådige havjætter fra vandets mystiske dyb havet som dødsrige enten til jætternes oprindelige hjemstæd eller også til et appendiks til deres senere rigé: „Jötunheimar“, efter den opfattelse af det som dødsrige, jeg foran har søgt at påvise ifølge kilderne; men hvor man end træffer dem, er deres væsen ganske det samme, og der er slet ingen grund til at hævde, som Axel Olrik¹⁾ gör, at „en altomfattende bestemmelse af jætternes væsen er vanskelig at give.“ De er ligdæmoner, det er kærnen i deres natur, dærmed synes alt sagt. Dog udviskes denne deres oprindelige karakter næsten heelt i sagnfortællingerne, og andre væsner, der ikke har denne oprindelse, blir opfattet i jætteskikkelse og overført til „Jötunheimar“ uden at kunne passe dær. Det er f. eks. tilfældet med Nornerne, hvad man hører i Vsp. v. B. 8: 3 meget mægtige jættekvinder kom fra „Jötunheimar“. Hærmed kan man så forlade det andet dødsrige i nordisk hedentro, som altså omfatter både jorddybets og havdybets „ædere“ af de triste, jordiske rester af menneskenes börn.

2. Valhøll.

Den rædsel for døden, der, som vi så, fik udtryk i den oldnorske folketro under billedformer, hvis lige man genfinder overalt i primitiv hedentro, fandtes ingenlunde hos vikingetidens krigere. For dem var kamp en trang, en lyst, en ridderleg, og de ønskede intet hellere end at kunne evigt fortsætte dette jordiske vikingeliv. Da det imidlertid ikke lod sig gøre på grund af menneskenes usle skæbne, var der dærmod ingen, der

¹⁾ Artiklen: Jætte (i Salmonsens lex.).

kunde forbyde dem at indrette deres tankers dødsrige i overensstemmelse med disse deres mest brændende ønsker: dær skulde de færdes i evig kamp hos den mægtige hövding, der så ofte havde hjulpet dem i striden hær på jorden. Da gjaldt det om at komme standsmæssigt op til denne deres store hövding. Ikke gennem en trist død af ælde eller en fej død af sygdom kunde man nå til hans vidtberönte krigerhal, men kun gennem kampdød fik man adgang og da helst under ledsagelse af et talrigt følge af „våbendøde“ kampfæller. I det vidtstrakte „Vindheimr“ lå den store hövdings hal, „Valhøll“, som man skulde gæste, og dær i hallen, der var tækket med skjolde, lægtet med spyd, og hvis bænke var belagt med brynjer, skulde man bænkes omkring hövdingens höjsæde og drikke herlig mjød. Det var dog ikke enhvær, der gik i kamp, givet, at netop han skulde falde og dærved komme til „at gæste Odin“. Af den grund havde den store hövding kvindevæsner, som han sendte ud i kampen, for at de kunde vælge dem, der skulde falde, og bestemme, hvem der skulde opnå den store hæder at måtte betræde hans hal. Sådanne tanker trængte der sig fræm i Nordboernes sind i vikingetiden, som dærfor blir Nordens riddertid. Denne riddertids udviklede sagnfortællinger finder man nu sat på vers i eddadigtene, og dæri hører man, hvorledes dette krigernes dødsrige er udstyret. I adskillige henseender ligner det de andre dødsriger: en brusende flod, „Þund“, afspærrer det fra andre verdener, „Valgrind“ er dets indgang, det rummer „valglaumr“ = den støjende skare „einherjar“, der findes en hane „Gollenkambe“, som vækker heltene hos Hærfader (Vsp. v. B. 43), dær træffes slagmarkens dyr: (to) ulve og (to) ravne, hallen hedder „Valhøll“ eller „Valaskjálf“ = de faldnes hal, og hövdingen kaldes „Valfaðir“ eller „Valföðr“ (Gfg. k. 19). I een hen-

seende er dette dødsrige dog yderst forskælligt fra de andre: det optar udelukkende våbendøde. Derved er dets eksklusive karakter angivet, og netop deraf fremgår det, at det først har kunnet få magt over sindene på en tid, hvor krigerkassen er begyndt at føle sig som stand og at anse alle andre dødelige end netop dens standsfæller som væsner af lavere rang, der ikke var værdige til at få del i krigerens muntre og herlige kampliv efter døden. Så må da disse ulykkelige væsner, der ikke hører til krigerens ridderlige stand, nøjes med den gammelkendte, triste og glædeløse uvirk-somhed hos „Hel“. Lad hende kun samle på dem, der dør af sot og ælde; de fortjener ikke de evige kampglæder, når de har vraget dem hær på jorden. Det er et ægte ræsonnement af vikingernes herremoral, som kun med foragt ser ned på de stakkels individer, for hvem kamp ikke var livets højeste og ædlest lyst. Således vinder da dette eksklusive dødsrige som et ridderligt ideal magt over sindene i vikingetiden, og det kommer efterhånden til at indtage førstepladsen i sagnfortællingerne og skjaldenes versificering af disse. Dær taber det sin betydning som levende tro og blir udviklet til et skönt æventyr og udstyret i den mest fantastiske æventyrstil, for det blegner i menneskenes sind, eftersom kulturen stiger, og den nordiske krigerånd må vige for mildere sæder og nyere skikke. Dog står det som dødsrige tydeligst for os i kilderne i sammenligning med de andre, et utvetydigt bevis for, at det er os nærmest i tid og altså yngst; men det kommer ved sin æventyrstil til at støtme overeens med de vidtudebrede forestillinger om Slaraffenland, forestillinger, hvis oprindelige kerne netop allevegne er et lykkeligt samvær efter døden med guder og helte på et skönt stæd, hvor der hersker idel herlighed og glæde, og hvor man evigt nyder alle livets

goder¹⁾. Man forstår så, at alverdens helte, hvadenten det er hellenske krigere, eller det er nordiske vikinger, ikke føler den primitive rædsel for døden, når de havde sådanne udsigter i vente, akkurat som Islams tilhængere udbredte deres tro med sværd i hånd illuderet af lignende apokalyptiske tillokkelser. Hvor nødtigt de end vil skilles fra det skønne liv, tar de dog døden med urokkelig ro som noget, der nu engang ikke kan være anderledes; under deres stadige færden i krig og kamp har de så ofte set døden under øjne, at den instinkt-mæssige gru for den er forsvundet²⁾.

Hvis man nu vil spørge om, hvad der er kernen i denne forestilling om et særdødsrige for krigerkassen, den plet af jord, hvorpå vikingetidens maskuline fantasi opførte en vældig sjælehal for de faldne, omgivet af udstrakte kampvange til brug for disse stridsheltes evige kampglæder, forstår man nok hurtigt, at det næppe kan være en forestilling, der er dannet efter eller omdannet af ett af de allerede i nordisk hedentro bestående dødsriger³⁾, jeg har omtalt i det foregående. For at en sådan omdannelse kunde være foregået, måtte der ha været flere lighedspunkter, mindre forskæl mellem dødsrigerne, end hvad der faktisk synes tilfældet. Dærimod ser jeg ikke rettere, end at der var grund til at vise hen til en sådan ældgammel forestilling som den oldariske om en

¹⁾ Dieterich: *Nekyia*, s. 21. Edv. Lehmann: *Zarathustra I* (1899), s. 99; om krigerkastereligion se *Zarathustra II* (1902), s. 130 ff.

²⁾ J. L. Heiberg: *Det græske Helvede*, s. 6.

³⁾ Noget sådant synes at ligge i Mogks vage ord — *Myth. s. 337* — når han skriver: *seine vollste Entwicklung erhielt dann dieser Valhøllglaube in der Wikingerzeit, in der das ältere Totenreich (hvilket?) zu einem Kriegerparadiese wurde* (PBB XII. 221 ff).

gudehave¹⁾, hvor sjælene har haft samlingsstæd med guderne, og hvor de som „salige“ og „retfærdige“ levede i en evig paradistilstand. Udvisket af ælde må en så urgammel forestilling om en sjælehave være i de nordiske kilder; men dog finder man adskillige dunkle rester dær, som netop dærigennem kunde tolkes på en naturlig og tilfredsstillende måde. Når således den nordiske gudestat efterhånden samles i „Valhøll“, må grunden være den, at guderne allerede tidligt har tilholdsstæd i disse himmelske egne. Dieterich²⁾ fortæller: „Der Garten wurde immer mit der Sonne und dem Sonnengotte in Verbindung gedacht: er lag dort, wo die Sonne aufgeht, oder nach der verbreitesten Vorstellung wo sie untergeht im äussersten Westen“. Dær ligger netop „Glitner“, hvor alle retstrætter bilægges evigt (Grimn. v. B. 15), og hvor der altså kun findes „retfærdige“. Dærfra drager „Skirner“ til jætternes hjem, og fra gudernes skønne have medbringer han de „gyldne æbler“ til „Gerpr“: „elleve heelt gyldne æbler har jeg hær, dem vil jeg gi Dig, Gerpr“ (Skf. v. 19). Sammestæds må også „Iðunn med sine æbler“ høre hjemme, for man hører i Skpm. k. 1, at „Loke lokker Iðunn udenfor Asgård i en skov og sir, at han har fundet nogle æbler, som vil synes hende kostelige, og han bad hende om at ta sine æbler med og sammenholde dem med de andre.“ Rester af gudehaven finder man også omtalt i Skpm. k. 32: i Asgård udenfor Valhals døre står en lund, som kaldes „Glasir“, men dens løv er heelt af det røde guld: „Glasir“ står med gyldent løv foran kampgudens sale. Også med udtrykket fra Vafp. v. 45: „i Hoddmimers skov“ kunde man tænke på den gamle

¹⁾ Dieterich: Nekyia s. 20, 21, 35. — Edv. Lehmann: Zarathustra I, s. 99–100.

²⁾ anf. stæd.

sjælehave, for dær „overvintres“ ett menneskepar, „når den berømte Fimbulvinter kommer blandt menneskene“, ligesom det er tilfældet i oldpersisk hedentro¹⁾, hvor Yima bevarer eksemplarer af skabningens ypperste i sin Vara — fold — der skildres som en have.

At „Valhøll“ må anbringes mod vest synes utvivlsomt, fordi det især er dær, ved solens nedgang, man finder dødsriget hos forskellige folk, og fordi man i Vsp. v. B. 41 hører om solulven, at den „rødfarver gudernes bolig med rødt blod“ og forfølger solen „til skovens værn“ (Grimnesm. v. B. 39). Endelig optræder „Fenrer“ også hos guderne og kommer i berøring med gudehavens behersker, „Ópenn“. Forestillingen om verdenstræet kunde sikkert godt stamme fra gudernes berømte have, hvori man finder det som „Læraþr“, inden det blir til „Mímameiþr“, „Vingameiþr“ og „Yggdrasell“. Gudehavens vogter, den senere så berømte „Ópenn“, må visst til at begynde med ha været en vejud²⁾ og sjælefører for alle dem, der skulde op til den sjælehave, hvorover han senere vandt sig magten og overherredømmet. Dærved vilde man forstå, at det netop blev ham, der fik herredømmet, da sjælehaven blev til kampvange, idet hans virksomhed samtidig indsnævredes til at føre de faldnes sjæle alene fra den jordiske valplads op til dødsrigets evige valplads. Som dødsjud får „Ópenn“ hæsten knyttet til sig, ligesom det skete med Loke, og i nordisk folketro finder man den forestilling fræmtrædende, at dødningsen kommer til dødsriget ridende på en dødningshest. I „Volsungakv. en forna“ v. 49 rider „Helge“, som er overstænket med „val-dugg“ (o: blod), afstæd ved at lade „den mørke hest betræde den stejle vej“,

¹⁾ Edv. Lehmann: Zarathustra I, s. 93–100.

²⁾ Jf. den oldengelske homilie v. 217–227 (Ann. for nord. oldkyndighed og historie. Kbhvn. 1846).

for han skal være vestfor „Vindhjelms“ (o: himlens) bro, förend hanen vækker kampfolket. Af dette kildestæd ser man klart, at den nordiske hedentro har anbragt „Valhøll“ mod vest, som det foran blev omtalt, og netop det styrker formodningen om, at man tör anse den ældgamle, ariske forestilling om gudehaven ved solens nedgang for den kærne, hvorom „Valhøll“ efterhånden er udformet af den heroiske tids krigerånd og eksklusive standsfølelse.
